

ZBIRKA
HVARSKOG
POVIJESNOG
KAZALISTA

k a t a l o g

MUZEJ HVARSKE BAŠTINE

Zbirka Hvarskog povijesnog kazališta

Izdavač:
Muzej hvarske baštine

Za izdavača:
Joško Bracanović

Uredništvo:
Katija Borak, Joško Bracanović, Nikoleta Bracanović,
Dejanira Burmas Domančić, Nives Tomasović

Glavna urednica:
Katija Borak

Autori tekstova:
Katija Borak, Joško Bracanović, dr. Jasenka Gudelj

Recenzenti:
dr. Laris Borić, dr. Elvis Orbanić, dr. Petar Strunje

Autori fotografija:
Jelena Boellaard Šoša, Katija Borak, Joško Bracanović,
Pino Gamulin, Jasenka Gudelj, Ivo Vučetić

Lektura:
Ivana Babić

Korektura:
Nikoleta Bracanović

Grafičko oblikovanje i priprema:
Alen Funčić

Tisak:
Dalmacija papir Split

Naklada: 250

Vodič je realiziran uz potporu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

Zbirka Hvarskog povijesnog kazališta katalog

Muzej hvarske baštine
Hvar, 2024.

Sadržaj

<i>Joško Bracanović / Uvod</i>	7
<i>Jasenka Gudelj / Ekosustav Hvarskog povijesnog kazališta*</i>	11
Uvod	11
Gradnja i održavanje hvarskog Arsenala između mletačkih interesa i hvarskih društvenih napetosti	12
Prigode i poklade: tri lica hvarskih javnih rituala u ranom novom vijeku	17
Kazalište u Arsenalu „prema običaju Provincije“	22
Doba kazališnih društava	29
Repertoar u 19. stoljeću: putujuće profesionalne družine i lokalni amateri	35
Zaključak	37
<i>Katija Borak / Zbirka Hvarskog povijesnog kazališta</i>	39
Zašto potreba za katalogom?	39
Odnos Muzeja hvarske baštine i Hvarskog povijesnog kazališta	39
Sabiranje građe i formiranje Zbirke Hvarskog povijesnog kazališta	41
Struktura kataloga Zbirke Hvarskog povijesnog kazališta	43
Sekundarna dokumentacija	46
Budućnost Zbirke Hvarskog povijesnog kazališta	46
Katalog	47
Dokumenti	49
Planovi i nacrti	66
Prijepisi scenskih djela	72
Knjige	82
Libreta	102
Plakati, prospekti, pozivnice	112
Fotografije	128
Predmeti i umjetnine	138
<i>Joško Bracanović / Bibliografija</i>	141

Ekosustav Hvarskog povijesnog kazališta*

Jasenka Gudelj, Sveučilište Ca' Foscari, Venecija

UVOD

Teatar na katu hvarskog Arsenala najstariji je sačuvani kazališni prostor istočnog Jadrana. Njegov je današnji oblik mahom rezultat intervencija ranog 19. stoljeća, no tradicija hvarskih dramskih tekstova znatno je ranija i bilježi svoj vrhunac u 16. stoljeću. Zanimljiva arhitektonska simbioza kazališta s prostorom koji je koristila prvo mletačka a potom i austrijska mornarica može se očitati kao posebno ugođen ekosustav, jedinstvo mjesta na kojem se odvija igra razmjene iskustava i znanja kulturne, vojne, društvene i arhitektonske sfere.

Historiografija o hvarskom kazalištu i Arsenalu višejezična je i multidisciplinarna. Hrvatski su autori najbrojniji i pišu iz perspektive više disciplina, a posebno su se usredotočili na lokalni kontekst i produkciju kazališnih tekstova na hrvatskom jeziku, ali i na važnost konteksta, kolanja znanja i ideja te migracijske procese.¹ Talijanska je historiografija mahom usredotočena na zgradu Arsenala unutar mletačkog vojnopomorskog sustava.² Malobrojne studije na engleskom i njemačkom jeziku omogućile su bolje međunarodno poznavanje fenomena,³ no pregledi povijesti eu-

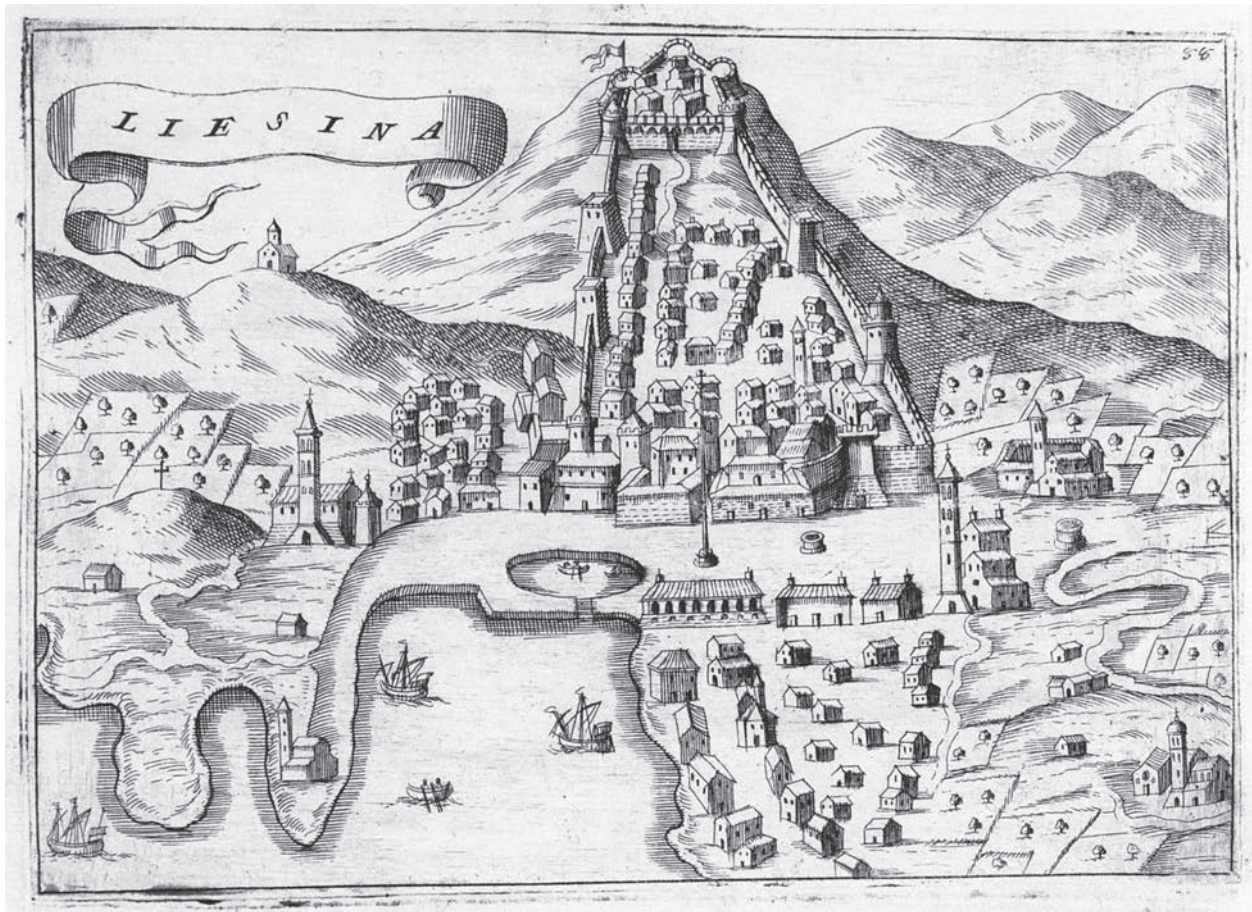
* Ovaj je tekst rezultat projekta financiranog sredstvima programa Europske unije za istraživanje i razvoj Obzor 2020 (GA n. 865863 ERC-AdriArchCult)/This article is part of a project that has received funding from the European Union's Horizon 2020 Research and Innovation Programme (GA n. 865863 ERC-AdriArchCult). Zahvaljujem Katiji Borak i Petru Strunji na njihovoj ljubaznoj pomoći prilikom prikupljanja građe za ovaj tekst. Potpuni prijepisi novopronađenih dokumenata o gradnji Arsenala su u pripremi za tisak.

- 1 Grga Novak, Petar Semitecolo, posrednik u izmirivanju plemića i pučana i graditelj Arsenala, Belvedera i Teatra u Hvaru, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 4/1961, 93–171; Niko Duboković-Nadalini, Prvo komunalno kazalište u Evropi, *Prilozi povijesti otoka Hvara* IV/1974, 49–51; Nikola Batušić, Scenski prostori, scenografija i kostim u hrvatskom kazalištu XVII stoljeća, *Dani Hvarskoga kazališta* 4/1977, 284–311; Đino Novak, Hvarsko kazalište u XIX stoljeću, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, 5/1/1978, 81–88; Nikola Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb, 1978., 138–44; Cvito Fisković, Izgled hvarskog kazališta, *Dani Hvarskoga kazališta* 7/1980, 319–51; Ada Pavlič-Cottiero, Arhitektura baroknog kazališta u Hrvatskoj, *Prostor*, 3/1/1995, 144–47; Nikša Petrić, Dokument o hvarskom kazalištu iz 1676. godine, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 36, 1/1996, 317–28; Nikša Petrić (ur.), *Hvarsko kazalište*, Split, 2005., 2011.; Joško Kovačić, *Razvoj grada i luke Hvara kao vojnog i pomorskog središta*, Split, 2012., 246–268; Andrej Žmegač, Hvarski Arsenal u kontekstu ostalih mletačkih arsenala, *Ars Adriatica* 2/2012, 157–66; Mirjana Kolumbić Šćepanović, *Hvar i njegovo kazalište 1612.-2012.*, Hvar, 2012.; Mirjana Kolumbić, Fond Hvarskog povijesnog kazališta - analitički inventar arhivskih dokumenata vezanih za Hvarsko kazalište, *Prilozi povijesti otoka Hvara* XII/2014, 217–23; Maja Milošević Carić, Pokušaj rekonstrukcije glazbenog repertoara u hvarskome kazalištu od 17. do 19. stoljeća, *Dani Hvarskoga kazališta* 46/2020, 27–44; Mirjana Kolumbić Šćepanović, Hvarsko povijesno kazalište - 1612., *Dani Hvarskoga kazališta* 46/2020, 7–26; Cvijeta Pavlović, Autorsko i žanrovsko u hvarskom kazalištu u kontekstu hrvatskoga kazališta u 18. st., *Dani Hvarskoga kazališta* 46/2020, 121–48; Radoslav Bužančić, *Hvarsko kazalište*, <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/hvarsko-kazalište-16894/16894> (posjećeno 15. rujna 2023.); Aldo Čavić, Zašto Petar Semitecolo nije sagradio hvarsko kazalište 1612. godine, *Prilozi povijesti otoka Hvara* XV/2022, 123–31; Jasenka Gudelj, 'Unir Pallade a Marte': il teatro di Lesina (Hvar), situato nell'Arsenale, *Architecture et scénographie dans les théâtres mineurs 1750-1850*, ur. Raphaël Bortolotti, Annette Kappeler, Baden-Baden, 2025, 65–84.
- 2 Stefano Tosato, "La più bella, più laudabil et più util opera di Dalmatia": l'arsenale di Lesina, *Gli arsenali oltremarini della Serenissima. Approvvigionamenti e strutture cantieristiche per la flotta veneziana (secoli XVI-XVII)*, ur. Martino Ferrari Bravo i Stefano Tosato, Milano, 2010, 217–31.
- 3 W. H. Allison i H. C. Schnur, Antun Karamaneo's "Carmen Ad Jac. Candidum" and the Hvar Theatre, *Humanistica Lovaniensia* 29/1980, 246–85; Alfred L. Vincent, Ενας θεατροφιλος Βενετος στην Κερκυρα και στη Δαλματια: τα θεατρικα ενδιαφεροντα του Pietro Semitecolo [Jedan mletački teatrofil na Krfu i u Dalmaciji: Kazališni interesi Pietra Semitecola], *Parabasis* 4/2002, 35–38; Alfred L. Vincent, Comedy in Corfù: A Sixteenth-Century Perfor-

ropskih ili pak venecijanskih kazališnih zgrada predmodernog doba obično izostavljaju mletačke prekomorske posjede, odnosno Stato da Mar.⁴ Ovdje se stoga nužno primjenjuje interdisciplinarni i transnacionalni pristup, te se na temelju dosadašnjih spoznaja nadopunjenih novopronađenim dokumentima u Državnom arhivu u Veneciji i Državnom arhivu u Zadru te novih interpretacija dokumenata okupljenih u Zbirci Hvarskog povijesnog kazališta Muzeja hvarske baštine dodatno rasvjetljuje sustav gradnje Arsenala i uloga izvedbenih umjetnosti na raskrižju javnih rituala i vojnog konteksta mletačkih prekomorskih teritorija ranog novog vijeka, kao i aktivnosti Kazališnog društva u novonastalim okolnostima nakon nestanka Prejasne Republike i uspostave austrijske vlasti u Dalmaciji.

GRADNJA I ODRŽAVANJE HVARSKOG ARSENALA IZMEĐU MLETAČKIH INTERESA I HVARSKIH DRUŠTVENIH NAPETOSTI

Potencijal hvarske luke u kontekstu mletačke trgovačke rute prema Istoku, Rotta di Levante, prepoznat je već krajem 13. stoljeća, za druge vladavine Serenissime gradom. Uredba iz 1292. godine navodi obavezu komune da izgradi zidine, kuću za potestata te natkriveni arsenal za čuvanje

Vicenzo Coronelli, Liesina, grafika, c. 1695, Biblioteca Nazionale Marciana (https://www.internetculturale.it/it/16/search/detail?id=mag_GEO0011367)

- mance, *Parabasis* 16/2018, 187–93; Luka Ivančić, *Baugeschichte des Arsenal Hvar*, doktorska disertacija, TU München, München, 2019.
- 4 Eugene J. Johnson, *Inventing the Opera House: Theater Architecture in Renaissance and Baroque Italy*, Cambridge, 2018; Carmelo Alberti, L'invenzione del teatro, *Storia di Venezia. Dalle origini alla caduta della Serenissima*, vol. VII: La Venezia barocca, Roma, 1997, 701–58; Raimondo Guarino, *Teatro e mutamenti: Rinascimento e spettacolo a Venezia*, Bologna, 1995.

komunalne galije, a poslana im je određena količina dvopeka za hranu posadi.⁵ Čini se da 1317. godine Arsenal još nije izgrađen, no već redakcija statuta iz 1331. spominje njegova nadstojnika, pa je izvjesno da je do tada u nekom obliku stavljen u funkciju.⁶

Već ove prve razmjene između mletačke vlade i hvarske općine jasno pokazuju njegovu čvorišnu ulogu na pomorskom putu prema Istoku koji je činio žilu kucavicu mletačke trgovine. Zbog svojeg položaja usred Jadrana i dobro zaštićene luke, Hvar postaje jedna od točaka opskrbe, napose dvopekome koji je bio glavna namirnica posadama galija na putu od Venecije prema Carigradu i drugim istočnomediteranskim mjestima razmjene. Njegova će važnost dodatno narasti kada Venecija početkom 16. stoljeća uspostavi i službu kapetana Kulfa. On je zapovijedao svojevrsnom jadranskom patrolnom flotom namijenjenoj zaštiti mletačkih posjeda i brodova te nametanju daća brodovima pod drugim zastavama. Svakako je prisutnost mletačkog brodovlja imala svoju ulogu u prevladavanju krize nakon pučkog ustanka 1510. – 1514. i relativnom blagostanju na otoku tijekom druge četvrtine 16. stoljeća.

Hvarski je Arsenal značajno dograđen pedesetih godina 16. stoljeća, čini se na poticaj tadašnjeg kapetana Kulfa Zuana Antonija Taiapietre, koji u svom pismu Senatu u Veneciju 1547. godine predlaže Hvar kao točku opskrbe i razmjene informacija uz nadogradnju već postojećeg Arsenala za skladište zaliha dvopeka, vesala, jedara i drugih potrepština za brodove u prolazu.⁷ Ova je ideja naišla na odobravanje moćnog Stefana Tiepola, vrsnog poznavatelja prilika na mletačkim kopnenim i pomorskim posjedima koji je 1552. – 1553. po drugi put vršio dužnost *capitano generale da Mar*.⁸

S obzirom na poseban status hvarske općinske blagajne u odnosu na Veneciju, čijim su prihodomima gospodarili lokalni plemići, mletačke su vlasti pokrenule polugu ulaganja u Arsenal kroz kapital koji bi inicijalno stizao iz Venecije, ali je imao biti vraćen iz općinskih sredstava. Kako to pojašnjavaju novopronađeni dokumenti u mletačkom Državnom arhivu, radovi su 1552. godine procijenjeni na tisuću dukata, od kojih hvarski knez ima potrošiti 700 na lokalne majstore te kamen, crijep i vapno, dok će drvo i metalni elementi biti poslani iz mletačkog Arsenala.⁹ Time svoj kontekst dobivaju poznati ugovori s hvarskim majstorom Nikolom Staničićem iz lipnja 1552. godine o nabavci kamena i gradnji vapnenice, sklopljeni pred hvarskim knezom Vincenzom Oriom i sucima Hektorom Hektorovićem i Hanibalom Lucićem te više svjedoka, među kojima je i Petar Hektorović,¹⁰ za kojeg je Staničić radio i na Tvrdalju.¹¹

Početkom lipnja 1552. godine u Veneciju su pošli predstavnici hvarskih plemića, Jerolim Bertučević i Ivan Frane Kolumbić, te pučana, Matej Lupini i Pavle Juresić. Tada je doneseno i sedam točaka kojima se uređuju hvarski međustaleški odnosi.¹² Četvrta točka pritom naglašava da se pučani imaju sastajati u gradskoj loži, a nikako u vijećnici, te njihovi predstavnici ne mogu sjediti za sudačkim stolom, iz čega se očituje nastojanje plemića da odvoje sudjelovanje u vlasti u zasebne,

5 *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae*, ed. S. Ljubić, *Statuta et leges pars 1.*, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium vol. III, Zagrabiae, 1882.-3., 379; Kovačić, *Razvoj grada*, 246.

6 Kovačić, *Razvoj grada*, 246.

7 *Commissiones et relationes Venetae II*, ed. S. Ljubić, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium vol. VIII, Zagrabiae, 1877., 178–79.; Kovačić, *Razvoj grada*, 247.

8 Giuseppe Trebbi, «TIEPOLO, Stefano», *Dizionario biografico degli Italiani*, 2019, [https://www.treccani.it/enciclopedia/stefano-tiepolo_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/stefano-tiepolo_(Dizionario-Biografico)/).

9 ASVe, Senato Mar, reg. 32, 12v-13r.

10 Kovačić, *Razvoj grada*, 247–48, bilj. 829.

11 Joško Kovačić, Nikola Karlić, drugi korčulanski klesari-graditelji 16. stoljeća i Hvar, *Prilozi povijesti otoka Hvara IV/2019*, 95–96. Isti autor navodi i da je 1553. godine sedmorica korčulanskih majstora bila plaćena za rad na Krfu, što pokazuje funkcioniranje tržišta građevinskih materijala i majstora na širem prostoru mletačkih prekomorskih posjeda.

12 ASVe, Senato Mar, reg. 32, 18v-19r i v.

samo njima namijenjene, javne građevine. Gradnja Arsenala spominje se pak u posljednjoj točki koja regulira da se na ovu gradnju namijeni ono što pretekne od predviđenih 200 dukata koji su iz hvarske komore bili namijenjeni naoružavanju galije.

Zapisnici mletačkog Senata potom bilježe da su u srpnju iste godine prema Hvaru za potrebe Arsenala poslani drveni elementi, pa tako saznajemo da je građevina trebala imati prizemlje i kat odijeljene drvenim daščanim podom na gredama dugim osam venecijanskih *passa*, odnosno cca 14 m, što definira širinu građevine koja odgovara današnjem stanju.¹³ Time je hvarski Arsenal postao nešto širi od svođenih navoza u Arsenalu u mletačkoj Candiji iz 1548. godine, čije su poprečne krovne grede bile dugačke sedam i pol mletačkih *passa* (cca 13 m).¹⁴ Ratne su galije toga vremena bile široke oko šest metara, pa je izvjesno da ih je u hvarski Arsenal moglo stati više, odnosno da je i prostor prizemlja bio namijenjen skladištenju. Iako nedostaju izravni navodi, izgled ove dvoetažne građevine morao je biti barem načelno osmišljen u Veneciji, odakle su slani navedeni drveni i metalni elementi već pripravnici za ugradnju, kako je to bio slučaj i s mletačkim arsenalima na Kreti.¹⁵

Kada je sljedeće, 1553. godine, venecijanski sindik Giovanni Battista Giustinian posjetio Hvar, gradnja je bila uznapredovala, pa je Arsenal opisao Senatu kao prostranu građevinu u luci kojoj nedostaje tek krov, pod kata i prozori.¹⁶ U listopadu 1553. godine hvarski je knez zabilježio da je jedna trećina građevine već bila pokrivena kad je u grad prispio brod s teretom crjepova, koji je on otkupio, no nedostajalo mu je još materijala da ju natkrije u potpunosti.¹⁷ Arsenal i dvoranu na katu namijenjenu čuvanju dvopeka i drugih potrepština spominje izvješće kapetana Kulfa Pandolfa Gura iz 1556. godine, a tri godine kasnije sindici Michele Bon i Gasparo Erizzo pišu da je u Hvaru, uz Arsenal, na nastojanje kneza Matthia Pizzamana izgrađen novi mol s vezovima za brodove.¹⁸ Stoga je izvjesno da je građevina bila u potpunosti dovršena do kraja šestog desetljeća 16. stoljeća.

Arsenal je teško stradao u osmanskome napadu na grad u ljeto 1571. godine,¹⁹ a još jedan novopronađeni dokument svjedoči da je već u veljači 1572. mletački Senat odlučio da se ovaj odmah obnovi te su za to doznačena sredstva hvarskom knezu.²⁰ Slično kao i 1552. godine, knez i općina imali su se pobrinuti za klesarske i zidarske radove koji su tada i popisani, jer je o njima knez imao izvijestiti Senat, što omogućuje određeni uvid u tada zamišljen izgled obnovljene građevine.

Popis sugerira da se treba ponovno podignuti sva četiri pročelja od klesanog kamena na kojima navodi otvore. Tako je zapadna fasada trebala imati veliki luk i još tri prozora, a ona istočna velika i mala vrata te četiri prozora. Bočni zidovi imali su biti otvoreni s trima prozorima na donjoj etaži, dok je dvorana na katu trebala imati čak jedanaest prozora. U unutrašnjosti je predviđeno sedam dijafragmatskih lukova, što odgovara sadašnjem stanju: njihov je današnji raspon jednak duljini greda iz 1552. godine, pa su po svoj prilici ponovljene ranije dimenzije i iskorišteni prethodni temelji Arsenala. Lukovima je konstrukcija ojačana, no prizemlje je ipak relativno nisko u usporedbi sa svođenim jonskim brodogradilištima iz doba Serenissime - mletačka mornarica je u Hvaru pr-

13 ASVe, Senato Mar, reg. 32, 25r.

14 Silvia Peresutti, Materials and Supplies for the Shipyards of Chania, *The Venetian Shipyards of Chania. Historical Documentation Consolidation and Reuse*, Chania, 2023., 92.

15 Peresutti, Materials and Supplies.

16 *Commissiones et relationes Venetae II*, 223; *Commissiones et relationes venetae III*. ed. S. Ljubić, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium vol. XI, Zagrabiae, 1880., 33; Tosato, La più bella, 223–24; Žmegač, Hvarski Arsenal, 158; Kovačić, *Razvoj grada*, 247.

17 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, Filze, 10, sub die 18 settembre 1553.

18 *Commissiones e relationes III*, 90, 122; Tosato, La più bella, 225; Žmegač, Hvarski Arsenal, 158; Kovačić, *Razvoj grada*, 220, 248–249.

19 Kovačić, *Razvoj grada*, 249.

20 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, reg. 40, 162r i v.

venstveno trebala prostrana i suha skladišta dvopeka i municije u neposrednoj blizini mora. Danas je stanje znatno izmijenjeno te su otvori drugačije raspoređeni, no dokumenti sugeriraju da projekt nastao nakon osmanskog prepada ponavlja dimenzije, a moguće i druge oblikovne karakteristike dvadesetak godina ranije gradnje.

Jednako kao i dva desetljeća ranije, drveni dijelovi katnih konstrukcija i krovništa slani su iz Venecije. Izvjesno je da su grede i ostala drvena građa bili i upućeni na Hvar prije 1576. godine, kada sindici Andrea Giustinian i Ottaviano Valier izvješćuju da je jedan njezin dio već propao, a da Arsenal još nije pokriven, što svakako treba dovršiti.²¹ Općina je iste godine u metropolu poslala delegaciju u vezi obnove Arsenala na koju je već bila potrošila tisuću dukata na „legnami, ferramenta e coppi“, odnosno na plaćanje drvenih i metalnih elemenata te crijepa koji su im bili poslani iz Venecije.²² Obnova je, čini se, tekla vrlo sporo jer se odluka o redovitim izdvajanjima od 400 dukata godišnje za popravak i održavanje Arsenala spominje i u odlukama donesenim 1575. te 1588. godine.²³

Prema već poznatim arhivskim indicijama, Arsenal je početak 17. stoljeća dočekaio nedovršen, da bi se 1606. godine čak srušilo jedno od skladišta.²⁴ Generalni providur Giovanni Battista Con-
tarini naložio je da se Arsenal obnovi, no upravljanje financijama je, čini se, bilo posebno složeno uz nemali otpor hvarskih plemića. Iduće je godine Stefano Tiepolo, vjerojatno unuk istoimenog generalnog providura iz sredine 16. stoljeća, tražio od Senata da pošalje jednog glavnog graditelja, *protà*, te drvene i metalne elemente te crjepove kako bi obnovio zgradu.²⁵ Tijekom 1608. godine na Arsenalu se radi, iako mu je tek trećina pod krovom, a 1609. generalni providur Marcantonio Venier piše da se radi na dvama dodatnim lukovima u unutrašnjosti,²⁶ svjedočeći da radovi napreduju prema zacrtanom projektu iz 1572. godine.

Konačno, kao što je poznato, Arsenal je dovršen za Pietra Semitecola, hvarskog kneza između 1610. i 1612. godine. On je pokušao rekonfigurirati politički krajolik općine osnivanjem vijeća pučana i uvođenjem čvrste kontrole općinskih prihoda i rashoda, napose za obnovu raznih zgrada, među kojima i Arsenala.²⁷ Iz dokumenata se razlučuje da je ubrzao njegovu obnovu prema postojećem projektu, odnosno nastavivši gradnju kamenih lukova u prizemlju i dovršivši dvoranu kata. Inovacija u odnosu na prethodno stanje bila je pretvaranje privatnih skladišta duž sjeverne strane Arsenala u općinski fontik za pšenicu i sol. Ovi su prostori tada ujednačeni i nadsvođeni, a nad njima je načinjena prostrana terasa s balustradom, tzv. „belvedere“, na koju se stizalo vanjskim stubištem. Semitecolo u svojim pismima mletačkim vlastima iznosi mišljenje da je ova terasa od velike koristi i za vojna pitanja i za općinu, što je zapravo odgovor na optužbe plemića da je bila nepotrebna.²⁸ Ipak, lako je uočiti da terasa, do koje se stizalo jednokrakim stubištem, pruža manevarski prostor za pristup skladištima na katu te omogućuje prozračivanje robe prispjele brodovima, kao i vizualnu kontrolu trga.

Kat zgrade podijeljen je u dva velika prostora, što je vjerojatno posljedica postupne obnove nakon požara, ali i potrebe da se odvoje skladišta dvopeka i ostalih potrepština. Nad ulazima na prvoj i drugoj etaži nalaze se natpisi *ANNO PACIS PRIMO MDCXI* i *ANNO SECVNDO PACIS MDCXII*, koji su imali podsjećati one koje ulaze da je ova monumentalna građevina rezultat postignutog

21 Tosato, *La più bella*, 226.

22 Kovačić, *Razvoj grada*, 249.

23 Kovačić, *Razvoj grada*, 249.

24 Kovačić, *Razvoj grada*, 249.

25 Kovačić, *Razvoj grada*, 249.

26 Kovačić, *Razvoj grada*, 250.

27 Novak, Petar Semitecolo, 122. Dokumenti koje je Novak objavio uključuju gotovo potpuni prijepis Mss. tal. VII 558 (=7500), Biblioteca Marciana, Venecija. Žmegač, *Hvarski Arsenal*, 159; Kovačić, *Razvoj grada*, 250–51.

28 Novak, Petar Semitecolo.

Arsenal, Hvar, 2. polovica 20. stoljeća
(Muzej hvarske baštine, HPK7.14., Zbirka Hvarskog povijesnog kazališta, Fotografije)

društvenog ugovora u duboko podijeljenom hvarskom društvu ranog novog vijeka, ali i dostupna pripadnicima oba staleža. Izvorna balustrada terase zamijenjena je u 19. stoljeću niskim zidom, a nakon Drugoga svjetskog rata sadašnjom balustradom dopremljenom iz Dubrovnika. Izvorno je imala balustre slične onima obližnje gradske lože, no nešto slabije izvedbe, pa je već predloženo da su i na Arsenalu radili majstori bliski radionici Tripuna Bokanića, kojoj je loža pripisana, iako se u Semitecolovo vrijeme može govoriti tek o odjecima Trogiranihova djelovanja na Hvaru.²⁹

Skladište dvopeka gorjelo je i 1651. godine,³⁰ no za sada izostaju podatci o razmjerima i sanaciji šteta nakon ovog požara. Krovnište je, prema izvješćima mletačkog vojnog inženjera Francesca Melchiorija 1727. godine bilo u lošem stanju,³¹ a bilježe se i druge manje intervencije, poput zamjena dotrajalih rešetki, drvenih dijelova krovništa i slično, no čini se da do kraja postojanja Mletačke Republike nije bilo većih zahvata u samo tijelo građevine.

Najstariji poznati nacrti Arsenala sežu u 1822. i 1824. godinu, a načinjeni su zbog spora između općinskih i vojnih vlasti oko vlasništva nad građevinom.³² Zanimljivo je primijetiti da izgled fasada, osim ulaznog luka, ne odgovara broju otvora na popisu radova koji se imaju napraviti na Arsenalu iz 1572. godine. Veliki reljef mletačkog lava kao i girlande koje se ispod njega na crtežu naziru u potpunosti su zatvarali zapadno pročelje kata.

Lav je uklonjen 1858. godine, kada su otvorena tri i danas vidljiva prozora, da bi se pristupilo dijeljenju dvorana kata na manje jedinice za vojne potrebe.³³ Radi smanjenja obima postrojbi u

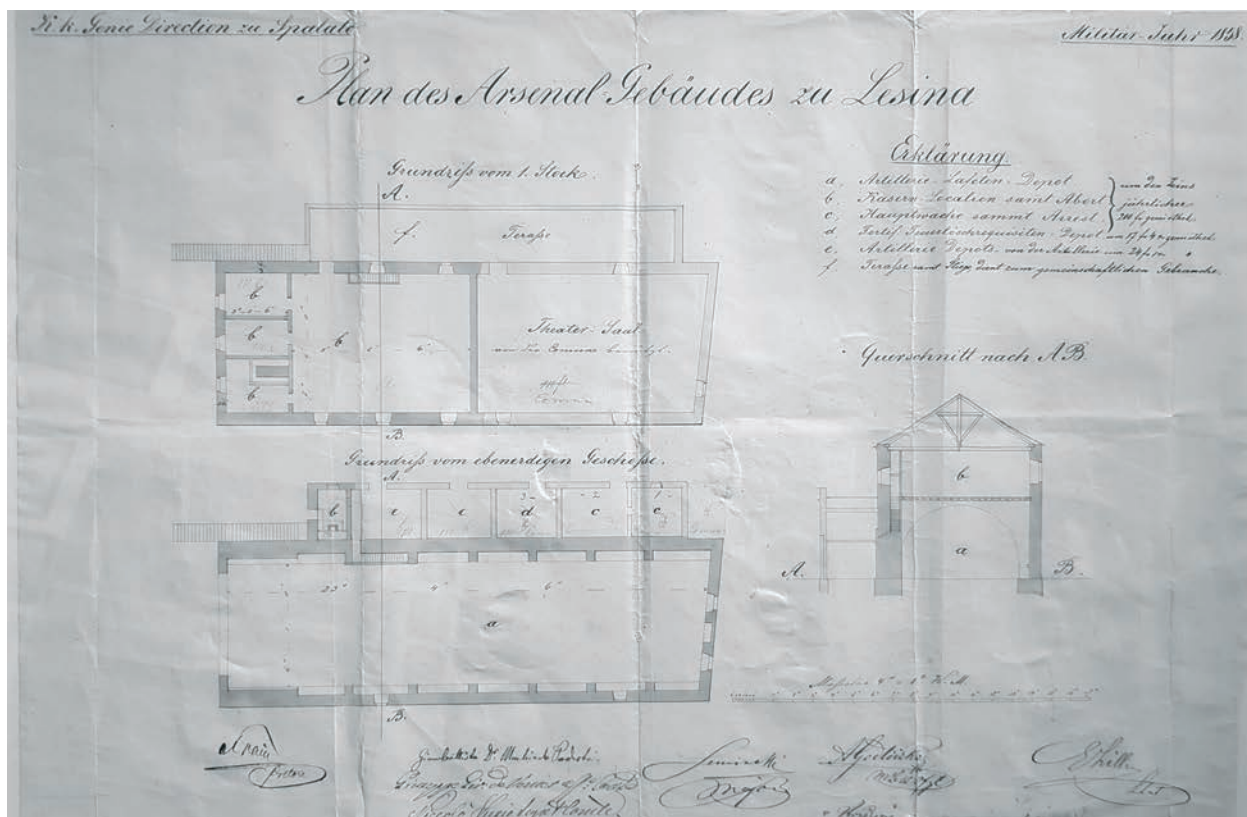
29 Cvito Fisković, *Hvarska katedrala*, Split, 1976.; Cvito Fisković, Trifun Bokanić na Hvaru, *Peristil*, 16-17/1973, 53-64; Anita Gamulin, O povijesti hvarske lože povodom restauracije glavnog pročelja, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 37/38/2013, 149-82; Joško Kovačić, Prilozi za radionicu Bokanić u Zadru, Trogiru, Hvaru i Korčuli, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 14/2019, 115-35.

30 Kovačić, *Razvoj grada*, 251.

31 Darka Bilić, *Inženjeri u službi Mletačke Republike*, Split, 2013., 216-17, 290.

32 Kovačić, *Razvoj grada*, 255-58; Kolumbić Šćepanović, *Hvar i njegovo kazalište*, 34-35.

33 Kovačić, *Razvoj grada*, 258-61; Kolumbić Šćepanović, *Hvar i njegovo kazalište*, 35-37.

Tlocrt i presjek Arsenala, Hvar, 1858.

(Muzej hvarske baštine, HPK2.1., Zbirka Hvarskog povijesnog kazališta, Planovi i nacrti, crtež 1)

gradu nakon Viškog boja, zgrada je prešla u civilne ruke pa je služila općini. Kroz 20. stoljeće Arsenal je imao i funkciju kinodvorane i galerije, a služio je i za druge javne namjene.³⁴

PRIGODE I POKLADE: TRI LICA HVARSKIH JAVNIH RITUALA U RANOM NOVOM VIJEKU

Grad Hvar 16. stoljeća pozornica je premrežena ritualnim putanjama u kojima su izvedbene umjetnosti imale središnju ulogu: od crkvenih procesija na velike blagdane upotpunjene prikazanjima, preko „kazališta vlasti“ s javnim čitanjem govora i prigodnih sastavaka u čast istaknutih pojedinaca do izvrnutog svijeta pokladnih svečanosti koje su uključivale izvođenje mahom komedija. Za svaki od ovih rituala nalaze se potkrepe izvornim tekstovima, pa i glazbenim djelima hvarskih autora, što je jedinstven slučaj u mletačkoj Dalmaciji, usporediv tek s dubrovačkom situacijom.³⁵

Tako se u crkvenoj sferi primjerice bilježi čak jedanaest prikazanja na hrvatskom jeziku tzv. „bračko-hvarske skupine“, ali i rukopisi četiriju mirakula Marina Gazarovića s početka 17. stoljeća³⁶, što svjedoči o jakoj tradiciji koja se obogaćuje novim impulsima.³⁷ Uz lokalne, oni su sigurno

³⁴ Kolumbić Šćepanović, *Hvar i njegovo kazalište 1612.-2012.*, 37.

³⁵ Usp. Nella Lonza, *Kazalište vlasti: ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, Zagreb-Dubrovnik, 2009.

³⁶ To su *Prikazanje slavnoga uskrstutja Isukrstova, Prikazanje sv. Beatrice, Faustina i Simplicija bratje; Prikazanje života i muke svetih Ciprijana i Justine; Skazanje života svete Guljelme, kraljice ugarske. Stari pisci hrvatski XX: Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka*, ur. Matija Valjavac, Zagreb, 1893.; Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, 42-46, 81-83.

³⁷ Usp. Marija Krnić, *Odbačene tradicije: svetačka prikazanja u hrvatskom dramskom kanonu, Dani Hvarskoga kazališta* 46/2020, 149-67.

stimulirani i predstavama putujućih družina, poput one Antonija Porattija iz Ancone kojoj je u listopadu 1630. godine dopušteno predstavljati misterije u Zadru i ostalim gradovima Provincije, pa vjerojatno i u Hvaru.³⁸ Zadarska uredba pokazuje da su i u ovom žanru barem od 17. stoljeća u Dalmaciji bile prisutne i talijanske putujuće družine, čime se potvrđuje višejezičnost dalmatinskog izvedbenog života poslijetridentskog razdoblja. Nadalje, dokument sadrži i dragocjenu ilustraciju propagandnih multimedijских komunikacijskih praksi, jer su se glumci najavljivali trubljom te po gradu postavljali oglase i slikane prikaze misterija koje su izvodili. Osim glumaca, u Hvaru majstori vezani za mletačku flotu sudjeluju i u vizualnoj dimenziji ovih rituala, pa tako operarij katedrale u rujnu 1681. godine bilježi isplatu „slikaru najodličnijeg kapetana Kulfa Garzonija“ koji je napravio „mnoge slike na kartonima [...] za uređenje crkve prilikom svečanosti”,³⁹ moguće upravo za scenografiju kakve crkvene drame, koje su se izvodile i na otvorenom i obraćale svim slojevima, dobnim i rodnim skupinama stanovništva i posjetitelja grada.

Grad Hvar kao javnopolitički prostor također je vrlo živ: samo u 16. stoljeću, među izvanrednim ceremonijama, za pučkog ustanka, izvori bilježe barem dva ritualna izmirenja plemića i pučana u katedrali koje su orkestrirali mletački dužnosnici, u jesen 1512. godine i zimu 1515.⁴⁰ Deset godina kasnije, dominikanac Vinko Pribojević javno je pročitao svoj latinski govor *De origine successibusque Slavorum*, no ovdje je njegova ciljana publika nužno uža, obrazovana elita hvarske komune.⁴¹

Rituali koji su se periodički ponavljali u „kazalištu vlasti“, kakvi se susreću na cijelome teritoriju Mletačke Republike, oni su u čast pojedinih mletačkih dužnosnika prilikom njihova dolaska ili odlaska.⁴² Ovi su se rituali odvijali dijelom u javnim građevinama, napose vijećnicama i katedrali, a dijelom na otvorenom, pa je tijekom iste ceremonije moguće stezanje i širenje opsega publike.⁴³ Vjerojatno kontekstu ovih malih repetitivnih spektakla komunikacije moći pripadaju talijanski soneti Hanibala Lucića u slavu mletačkih knezova Vittorea Dieda (u Hvaru 1514. godine) i Mattea Malipiera (u Hvaru 1533. godine)⁴⁴ te sindika Marcantonia Da Mula (u

38 Dozvola generalnog providura za Dalmaciju Antonia Civrana „Noi concediamo licenza ad Antonio Poratti d’Ancona et sua famiglia di poter in questa Città, et nelle altre di Provintia mostrar liberamente le figure del Testamento vecchio, et novo che cominciano dal principio del mondo sino al giorno del Giudizio, et ad un suo figuolo che possa sonar la tromba et invitar il popolo a veder detti Misterij affiger cartelli, et piantar un stendardo nel quale siano dipinti li stessi Misterij come anco di ragionare sopra quelli. In quorum fidem. Da Zara P[ri]mo 8bre 1630.” Vidi Giuseppe Sabalich, *Cronistoria aneddotica del nobile teatro di Zara (1781-1881)*, Zara, 1898., II.

39 “tante pitture sopra i cartoni [...] per gli apparati della chiesa nelle solennità”, vidi Cvito Fisković, Popravci i nabavke umjetnina i umjetničkog obrta u stolnoj crkvi u Hvaru u toku 16–19. stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 29/1990, 220. Girolamo Garzoni je bio kapetan Kulfa 1678. – 1681. i izgubio je život u opsadi Eubeje (Negroponte). Podignut mu je spomenik, rad kipara Giovannia Bonazze i Gaspara Fumiania, koji se nalazi na unutrašnjoj strani pročelja bazilike dei Frari u Veneciji, vidi Simone Guerriero, La prima attività di Giovanni Bonazza, *Arte veneta* 67/2010, 82–83.

40 Andro Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana (1510-1514): izvori, tokovi, dometi*, Split, 1988.

41 Aldo Čavić, Hvarska renesansna intelektualna polja, *Tabula* 17/2020, 67–102.; Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, 42–47, 81–82. Također usp. Vinko Pribojević, *O podrijetlu i slavi Slavena*, Zagreb, 1997.

42 Ivan Lupić, Talijansko pjesništvo u ranonovovjekovnoj Dalmaciji: čudni slučaj Hanibala Lucića (1485-1553), *Colloquia Maruliana* 27/2018., 18; Za korpus mletačkih političkih pohvala vidi Antonio Medin, *La storia della Repubblica di Venezia nella poesia*, Milano, 1904. O ceremonijama u čast mletačkih knezova u Dalmaciji vidi barem Monique O’Connel, *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice’s Maritime State*, Baltimore, 2009, 59–69. Također, u Cresu su 1588. godine izvedene *Ghirlande* Stefanella de Petrisa u čast kneza Sebastiana Quirinija, usp. Laris Borić i Jasenka Gudelj, *Uveliko i u malo: lik i likovnost renesansnog Cresa*, Zadar, 2019., 28–29.

43 Za hvarski ceremonijal 18. stoljeća prilikom razmjene posjeta kneza i biskupa vidi Niko Duboković-Nadalini, Nekoliko hvarskih zabilješki iz XVIII stoljeća, *Prilozi povijesti otoka Hvara* IV/1974., 59–60.

44 *Statuta et leges*, 491; Lupić, Talijansko pjesništvo, 27–28.

Dalmaciji 1535. godine),⁴⁵ u kojima kao službeni gradski pjesnik ponavlja gotovo iste stihove.⁴⁶ U ovom je smislu zanimljiv slučaj soneta Marina Gazarovića u čast hvarskog kneza Gabrielea Bemba (u Hvaru 1619. godine), na hrvatskom jeziku, u kojem ga naziva „graditeljem crkve“, vjerojatno zbog promicanja popravaka katedrale, između ostalog i materijalima kupljenim od Gazarovića koji se bavio trgovinom i imao skladište uz Arsenal prije Semitecolove pretvorbe.⁴⁷ Isti se adresat nakon službe na Kreti slavi i u rukopisnom sastavku na latinskom i grčkom kretskog pravnik i liječnika Marca Uretusa,⁴⁸ što govori u prilog višejezičnih razlistavanja ovih ceremonijala i sastavaka namijenjenih koliko mletačkim predstavnicima toliko i lokalnoj publici.

Konačno, svijet relativne slobode pokladnih svečanosti bio je posebno stimulativan za dramski život otočnog grada i njegovih gostiju. Do nas je dospjelo čak pet dramskih djela na hrvatskom jeziku hvarskih autora nastalih cca 1520. – 1623., za koje se može tvrditi da su zamišljena da budu izvedena upravo o pokladama, od cingareski *Jeđupke* Mikše Pelegrinovića i fragmentarno očuvane *Vlahinje* Ivana Parožića, drame *Robinja* Hanibala Lucića te komedije *Hvarkinja* Martina Benetovića, do morske pastorale *Murata gusara* i njegova interludija *Ljubice* Marina Gazarovića.⁴⁹

Nema sigurnih podataka o uprizorenjima ovih djela u Hvaru, no ona su ipak vjerojatna, a tekstovi barem nominalno sugeriraju obraćanje i ženskoj publici, iako ne uvijek istog društvenog sloja.⁵⁰ Njihovi autori, kako se vidi iz posveta i poslanica, ciljali su prema dubrovačkim pozornicama, što je po svoj prilici bio znak prestiža za djela na hrvatskom jeziku.⁵¹ Konačno, za dio ovih djela interes će postati trajan: primjerice, *Robinja* je tiskana u Veneciji zajedno s drugim Lucićevim djelima 1556. godine, te je doživjela barem tri kasnija izdanja, jedno nedatirano te ona iz 1585. i 1638. godine, postavši naslovno djelo zbirke.⁵²

S popularizacijom svjetovne drame i kazališta u Italiji od 16. stoljeća, mletački su dužnosnici postali, ako ne protagonisti, onda su sve više određivali obod kazališnog života u Stato da Mar. Primjerice, u Zadru je jedan od vojnih zapovjednika galija Alvise Pasqualigo 1565. godine napisao pastoralu *Gl'Intricati* koja je istom i uprizorena, što je ponovio i 1575. godine s komedijom *Il Fedele*.⁵³

45 Giuseppe Gullino, Da Mula, Marcantonio, *Dizionario biografico degli italiani*, 1986., [https://www.treccani.it/enciclopedia/marcantonio-da-mula_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/marcantonio-da-mula_(Dizionario-Biografico)/).

46 Lupić, Talijansko pjesništvo.

47 Za sonet vidi Tonko Maroević, Dragocjeni ulomak Gazarovićeve “Ljubice”, *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 18/26-27–28/1987., 151–66. O radovima za katedralu vidi Cvito Fisković, Popravci i nabavke umjetnina i umjetničkog obrta u stolnoj crkvi u Hvaru u toku 16–19. stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 29/1990, 215.

48 Osimo, Biblioteca dell’Istituto Campana, Manoscritti, ms.18.L.14, <http://bibliotecadigitale.istitutocampana.it/2022/01/20/18-l-14-scritti-in-onore-di-gabriele-bembo/> (pregledano 15. travnja 2024.)

49 Historiografija o hvarskim dramskim autorima izrazito je opsežna, a iz teatrološkog aspekta još uvijek je validan pregled Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, 42–46, 81–82, 121–47; dok je kulturno-intelektualni kontekst minuciozno recentno razložen u Čavić, Hvarska renesansna intelektualna polja, s prethodnom bibliografijom.

50 Primjerice, u tekstovima hvarskih dramatičara proviruju i reference na neke „ženske“ svakodnevne prakse i običaje, poput pripreme dote u Benetovićevoj *Hvarkinji* usp. Nevenka Bezić Božanić, Hvarke i Viške u svjetlu arhivskih izvora od 16. do 18. stoljeća, *Prilozi povijesti otoka Hvara X/1997*, 101–9; pitanje ženskog subjekta ispitivano je višekratno, najrecentnije vidi Dolores Grmača i Ivana Olujić, Matrimonijski performativ u *Robinji* Hanibala Lucića, *Dani Hvarskoga kazališta*, 46/2020., 168–94., no ostaju otvorena brojna pitanja izvođenja i recepcije, usp. primjerice Lada Čale Feldman, *Euridikini osvrti: o rodnim izvedbama u teoriji, folkloru, književnosti i kazalištu*, Zagreb, 2001.

51 Čavić, Hvarska renesansna intelektualna polja; Tomislav Bogdan, *Prva svitlos. Studije o hrvatskoj renesansnoj književnosti*, Zagreb, 2017.

52 Lupić, Talijansko pjesništvo.

53 Ida Caiazza, Alvise Pasqualigo e il suo romanzo epistolare, le “Lettere Amoroze”, Dalla “Relazione” alla “Corrispondenza”, *Italianistica: Rivista di letteratura italiana* 43/2014, 79, bilj. 4. Komedija *Il Fedele* prevedena je na više jezika, među kojima i engleski, te se njome inspirirao i William Shakespeare, vidi Slobodan Prosperov Novak, Zadarski Falstaff iz 1575., *Dani Hvarskoga kazališta* 34/2008., 89–94.

che nella questione di stanotte io non ferissi alcun di que' giuani.

Trac. Ah, ah, ah; Entriamo noi anchora à vedere tante mutationi. Mosca hora è venuto il tempo.

Mos. Non se ne parla più; non dubitate S. Capitano. Tra canna mio hora voglio, che tu conosca chi ti vuol bene. Io ti vò fare assistente della Cucina; e che tu ti caui la fame vn tratto.

Trac. Questo è impossibile; ma io sguazzerò bene à mio modo in tre para di nozze. Ah, ah, ah.

Mos. Entra là. Spettatori fateui con Dio. E voi belle e gentilissime donne con un gratiofo riso insieme con lo strepito di questi huomini, fate segno che grata vi sia stata questa nostra Comedia.

IL FINE.

Letta adi 29 nouemb: 1583
in corpa essendo Castellano
Jo Piero Semitecola
BENETO: —

36755

Za hvarski je kontekst od velikog značaja da je Pietro Semitecolo još tri desetljeća ranije no što će postati knez otoka ostavio trag o osobnom interesu za dramske tekstove, jer se potpisao na tiskanom primjerku komedije *La Fanciulla* Giovannija Battiste Marzija koja se danas nalazi u Biblioteci Marciani: „Pročitano 21. studenog 1583. na Krfu, kaštelan ja Piero Semitecolo sin Benedikta.“⁵⁴

Iste je zime u inventaru krfskog vojnog skladišta među „drappi per i galiotti“, odnosno tkanimama namijenjenim posadama galija, zabilježena i značajna količina „canevazza che fu fatta la comedia“, to jest tkanine vjerojatno upotrebljene za scenografiju neke komedije što bi moglo upućivati na održavanje kazališne predstave koju su vojne vlasti, čiji je Semitecolo bio predstavnik, evidentno potpomogle.⁵⁵

Jonski otoci pod mletačkom vlašću pružaju još nekoliko analogija: Marzijeve je komedija poslužila kao model za prvi kazališni tekst na novogrčkom, *Katzourbos* (*Katzarapos*) Krećanina Georgija Chortatsisa, dovršen posljednjih godina 16. stoljeća, a *Pastor fido* Giovannija Battiste Guarinija izveden je na Kreti 1611. godine uz sudjelovanje mletačkog kapetana milicija, što opisuje suvremena pjesma Andree Cornara, važne osobe u lokalnom kulturnom životu i dobro povezane s mletačkim upravnim aparatom.⁵⁶

U tom smislu valja ponovo prizvati Gazarovića i njegovo spretno kretanje različitim registrima: objavljen 1623. godine, njegov *Murat gusar* slobodni je prepjev na hrvatski morske pastorale *II Corsaro Arimante* Ludovica Aleardija iz Vicenze objavljene 1610. godine.⁵⁷ Radnja smještena na otok Vis inspirirana je Vićentinčevim boravkom godinu ranije u Dalmaciji u sklopu mletačke mornarice. Pastoralna *Ljubica* zamišljena je pak kao interludij za *Murata* i posvećena dubrovačkom patricijatu,⁵⁸ a svoj najzanimljiviji lik nalazi u burlesknome Mlečiću Keku makeronskog jezičnog izraza.⁵⁹ Tako postaje jasno da Gazarović umije i talijanski i hrvatski i između, da zna pohvaliti kneza prema mletačkom uzusu, ali na hrvatskom jeziku, te dramaturgirati svetački mirakul oslonjen na tradiciju, no osuvremenjen. Tako ovog svestranog trgovca kojim se zatvara era hvarskih autora treba vidjeti kao medijatora na jezičnoj i kulturnoj ravni, analogno poziciji samog otoka Hvara.

Idući prema kraju 17. stoljeća, madrigal nepoznatog autora sugerira pak da je u Zadru o karnevalu 1697. godine kapetan Antonio Donà potaknuo izvođenje nekog djela herojske tematike pri čemu je Velika straža pretvorena u nekovrsni teatar.⁶⁰ Sve ovo govori o plurifunktionalnosti različitih gradskih prostora, ali i bliskosti vojne i civilne uprave koja je i pokladne običaje sve više pretvarala u demonstraciju moći, a sve manje u njezinu izvrnutu karnevalsku sliku.

54 Vincent, *Jedan mletački teatrofil*, 35–38; Vincent, *Comedy in Corfù*. Primjerak o kojem je riječ nalazi se u Marciani, Inv broj: STARI 5488 Coll: DRAMM. 1465. 001 i nosi ex libris muzikologa iz 19. stoljeća Giovannija Salviolija, čiju je zbirku 1811. preuzela knjižnica Marciana, vidi <https://archiviopossessori.it/archivio/511-salviolli-giovanni> (pregledano 22. veljače 2023.)

55 Marzijeve komedija, objavljena u Bologni 1570. godine, tipična je kompozicija svog vremena, s ljubavnim intrigama, zamjenom identiteta i pronalaženjem davno izgubljene djece, koja je u Italiji polučila osrednji uspjeh, vidi Vincent, *Comedy in Corfù*, 191.

56 Vincent, *Comedy in Corfù*, 192.

57 *Il corsaro Arimante: fauola maritima di Lodouico Aleardi*, Academico Olimpico Vicentino, Vicenza, Rori e Cesato, 1610.

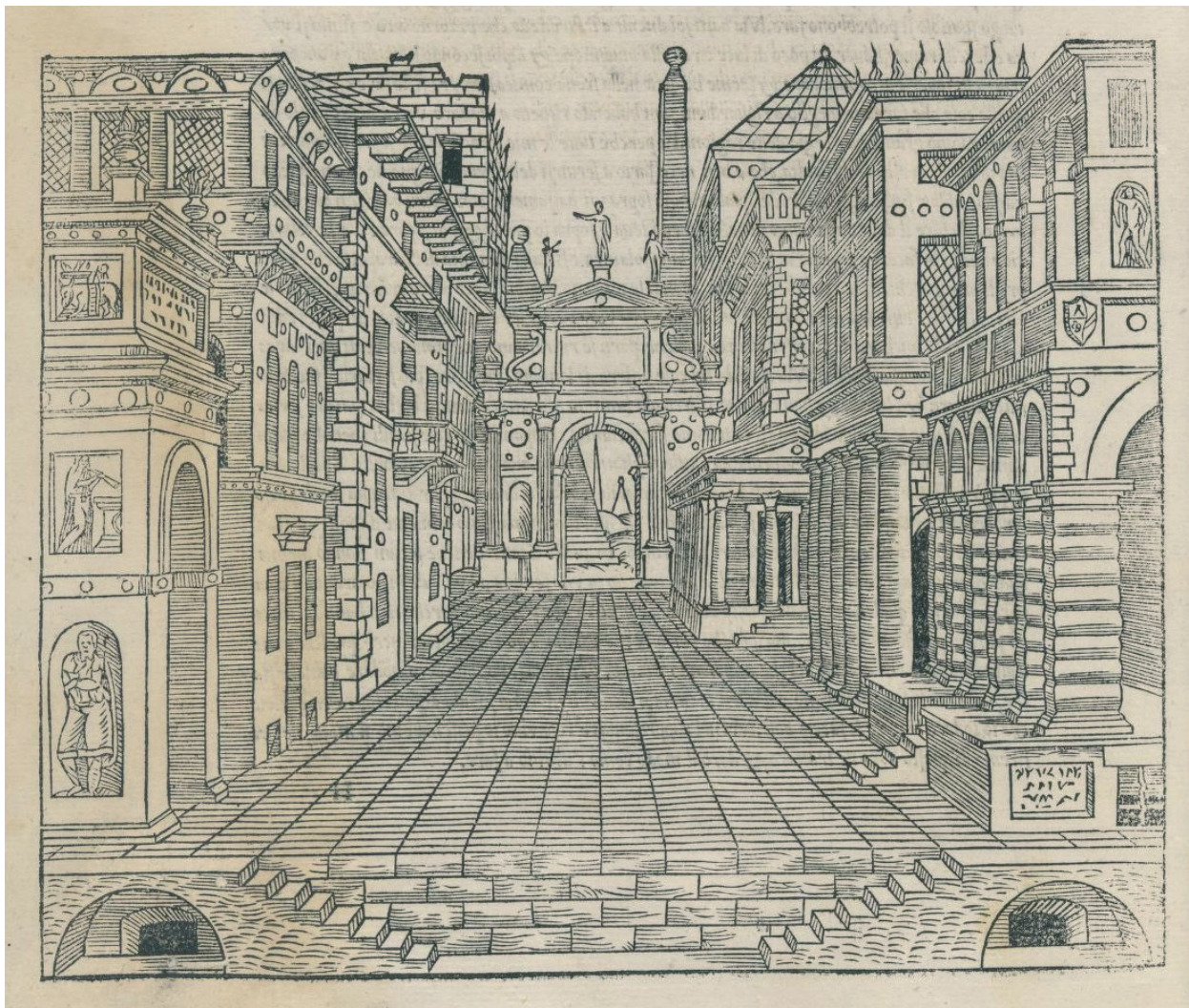
58 *Murat gusar. Razgovoranye morsko sloxen malo Marinu Gazarovichai*, Venecija, Evanđelist Deuchino, 1623. O Gazaroviću vidi Tonko Maroević, *Teatar Marina Gazarovića, Dani Hvarškoga kazališta* 4/1977.; Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, 135; Tonko Maroević, *Dike ter hvaljenja*, Split, 1986.; Zlata Šundalić, *Čime se poigrava Gazarović u Muratu gusaru, Dani Hvarškoga kazališta* 31/2005., 34–61

59 Tonko Maroević, *Dragocjeni ulomak*; Zlata Šundalić, *Čime se poigrava Gazarović*.

60 Sabalich, *Cronistoria aneddotica*, III.

KAZALIŠTE U ARSENALU „PREMA OBIČAJU PROVINCIJE“

Pregradnjom iz sredine 16. stoljeća hvarski je Arsenal dobio kat koji je služio kao spremište dvopeka i drugih potrepština, no nesumnjivo ga je bilo moguće koristiti i u druge svrhe, iako o tome nema dostupnih podataka. Moguće je da je ovaj prostor bio korišten za uprizorenja tekstova hvarskih autora, poput *Robinje* i *Hvarkinje*, no jednako su tako mogle biti izvedene i na otvorenom.⁶¹ Naime, scenske indicije traže tek jednostavnu perspektivu gradskog trga kakve je za tragedije i komedije predlagao utjecajni arhitekt i teoretičar Sebastiano Serlio u *Drugoj knjizi o arhitekturi* iz 1545. godine.⁶² Napomenimo da isti autor donosi i nacrt drvene konstrukcije privremenih teataru,

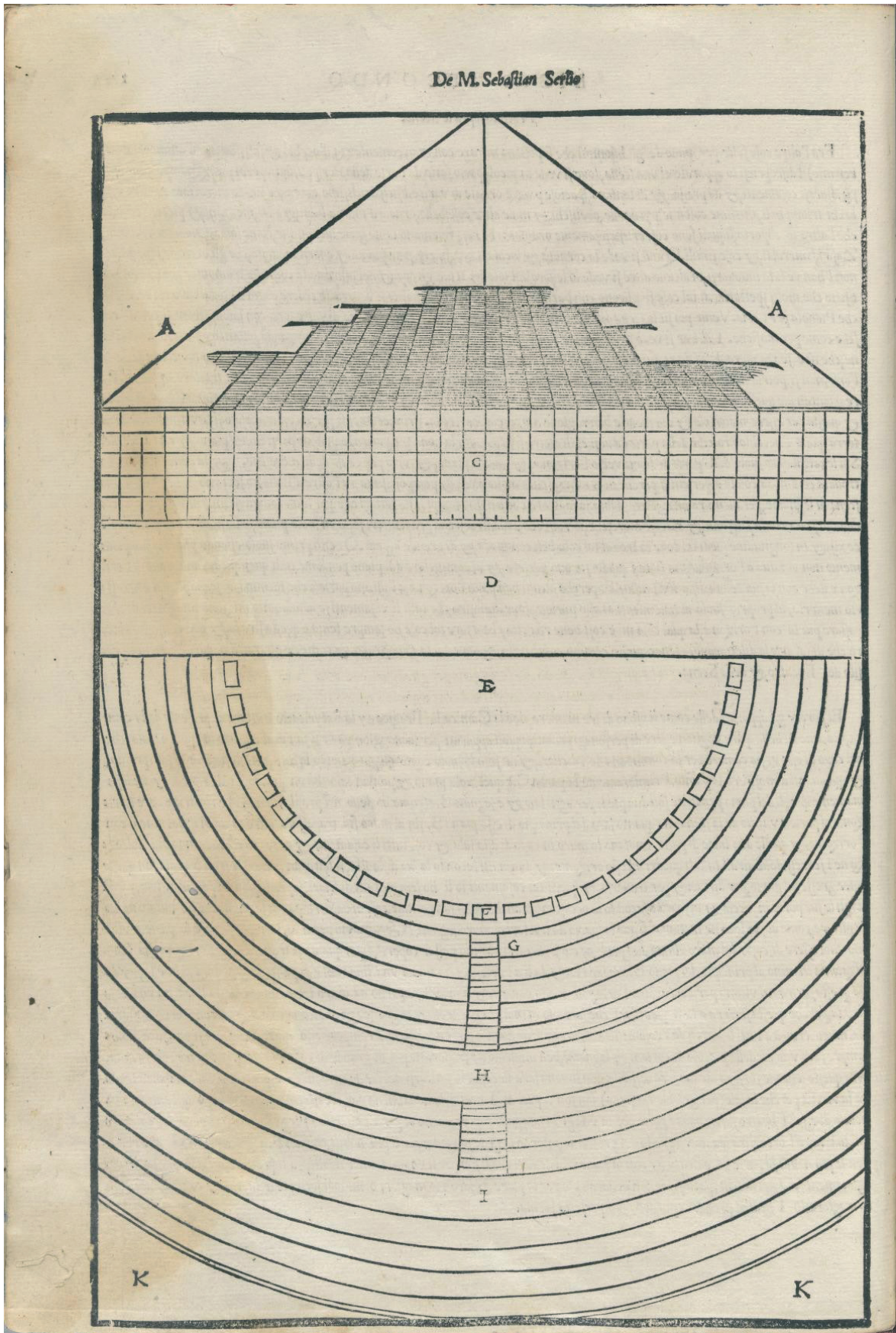

Tragična scena, Sebastiano Serlio, *Il primo [-quinto] libro d'architettura di M. Sabastiano Serlio bolognese*, In Venetia: per Pietro de Nicolini de Sabbio: ad instantia di Melchiorre Sessa, 1551., 29v

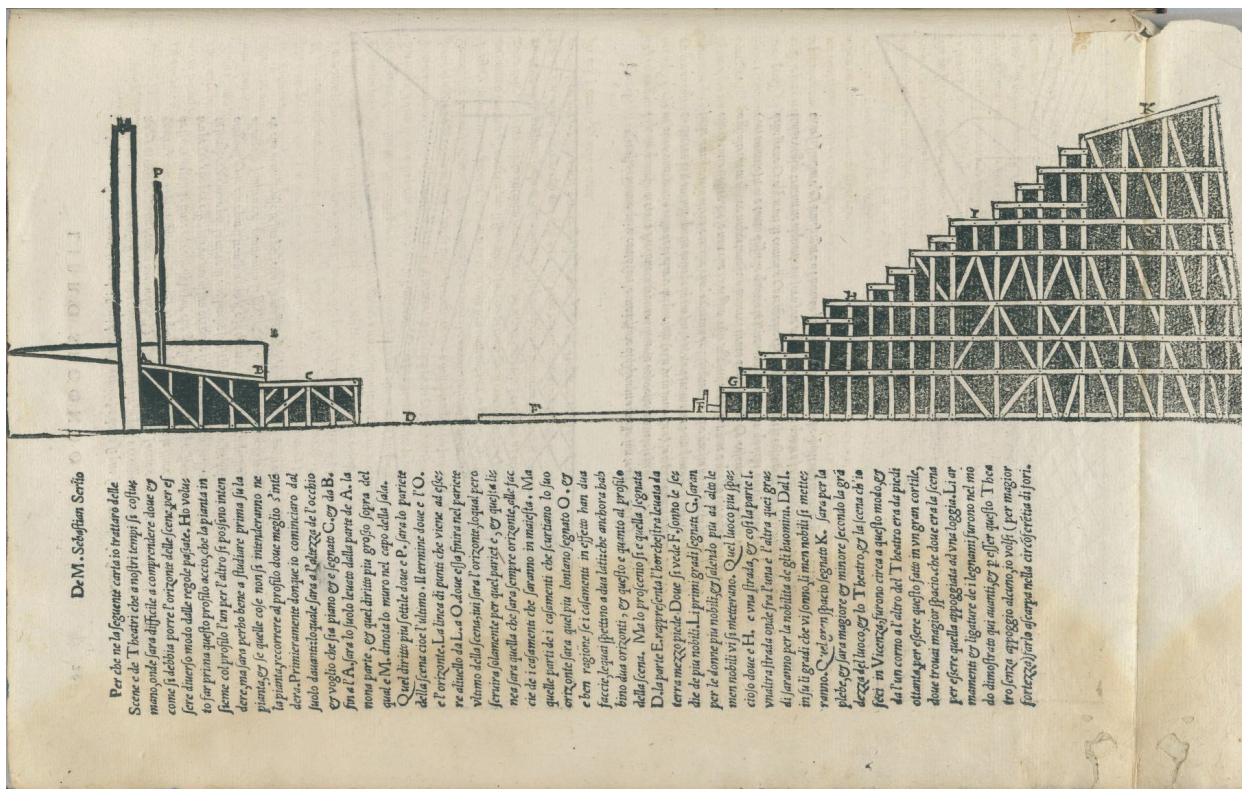
kakve su umetane na trgove talijanskih gradova i u dvorišta pa i dvorane palača 16. stoljeća, no

61 Divna Mrdeža, Lucićeva *Robinja* kao renesansna drama, *Dani Hvarskoga kazališta*, 13/1987., 149–58; Ivana Krtinić, Mediteranski trg – prvo komunalno hvarsko i dubrovačko kazalište, *Dani Hvarskoga kazališta*, 50/2024., 14–27.

62 Sebastiano Serlio, *Le premier livre d'architecture... Le second livre de perspective...*, mis en langue françoise, par Jean Martin..., Paris, Jean Barbé, 1545., no do Hvara je izvjesnije moglo dospjeti mletačko izdanje iz 1551. godine: Sebastiano Serlio, *Il primo [-quinto] libro d'architettura di M. Sabastiano Serlio bolognese*, In Venetia: per Pietro de Nicolini de Sabbio: ad instantia di Melchiorre Sessa, 1551., 28-30. O primjercima Serlia na istočnome Jadranu vidi Cristiano Guarneri, *Circulation, Use, Impact: The Consumption of Architectural Books in the Early Modern Eastern Adriatic*, Turnhout, 2025.

Tloprt teatra, Sebastiano Serlio, *Il primo [-quinto] libro d'architettura di M. Sabastiano Serlio bolognese*, In Venetia: per Pietro de Nicolini de Sabbio: ad instantia di Melchiorre Sessa, 1551., 27v

Uzdružni presjek teatra, Sebastiano Serlio, *Il primo [-quinto] libro d'architettura di M. Sabastiano Serlio bolognese*, In Venetia: per Pietro de Nicolini de Sabbio: ad instantia di Melchiorre Sessa, 1551., 26v

za sada nisu pronađene indicije da bi tako sofisticirano arhitektonski definiran kazališni prostor tada postojao igdje na istočnom Jadranu.⁶³ Konačno, palež Arsenala iz 1571. godine zaustavio je u njemu svaku aktivnost, nakon kojeg je uslijedila duga obnova u opustjelom gradu.

Za mandata osvjedočenog ljubitelja teatra, kneza Semitecola, 1611. godine zabilježeno je da se u Arsenalu održao ples.⁶⁴ Dakle, tada je građevina korištena za svečanosti koje su imale okupiti veliki broj ljudi. U kojem se dijelu građevine plesalo može se samo nagađati, a ostaje činjenica da niti jedan poznati dokument tog vremena ne spominje kazalište. Napomenimo da neke skladbe majstora kapele katedrale u Hvaru između 1614. i 1644. Tomasa Cecchinija i njegova suvremenika, glazbenika Gabrielea Pervanea (oko 1625.), svojim naslovima upućuju da se radilo o glazbi za poklade i za ples, možda baš u dvorani Arsenala.⁶⁵ Ipak, djela suvremenika ovih događaja, Marina Gazarovića, i dalje su bez posebnih naznaka potrebe za složenijim scenografskim aparatom koji bi zahtijevao i konkretan arhitektonski osmišljen okvir.

Napokon, nepobitan dokaz *ante quem* o postojanju u Hvaru „kazališta namijenjenog izvođenju komedija ove komune u Arsenalu“ datira iz 1676. godine, kada je u zapisnik općinskog *Coleggetta delle spese* u nazočnosti kneza i predstavnika plemića i pučana uneseno:

„Et dovendosi per bisogno d'agiustar il Teatro destinato per la recita delle Comedie da questa Comunità nell'Arsenale, far spesa in tele, chiodami, mistri, et altro, fu istessamente posta parte da detto Spettabile Signor Giudice se devono contribuirsi dalla Camera di questa Comunità lire

⁶³ Usp. Viktorija Franić Tomić i Slobodan Prosperov Novak, Dubrovnik na najstarijoj hrvatskoj kazališnoj slici, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 48/2010., 213–42; Krtinić, Mediteranski trg.

⁶⁴ Kovačić, *Razvoj grada*, 253.

⁶⁵ Maja Milošević Carić, Pokušaj rekonstrukcije glazbenog repertoara u hvarskome kazalištu od 17. do 19. stoljeća, *Dani Hvarskoga Kazališta*, 46/2020., 27–44; Viktorija Franić Tomić, Slobodan Prosperov Novak, Ennio Stipčević, *The Italian Opera Libretto and Dubrovnik Theatre: 17th and 18th Century*, Vienna, 2020., 80.

cinquanta a tal effetto, giusta il praticato per avanti.“⁶⁶

Dokument, dakle, jasno smješta kazalište za izvođenje komedija unutar Arsenala, sugerirajući da se radilo o popravku već postojeće konstrukcije od drveta sa scenografijom naslikanom na platnima, za čije je održavanje valjalo platiti majstore. Radilo se očito o komunalnom kazalištu, jer je zabilježen izdatak hvarske blagajne, što ne čudi jer se cijela zgrada i imala održavati iz tih fondova. Za radove koji se spominju ipak su morali posegnuti u zalihe drvene građe, platna i čavala koje su dolazile iz Venecije, kao što je to bio slučaj kod izgradnje, no o tome za sada izvori šute. Ostaje nepoznato i kada je točno načinjen ovaj drveni umetak, koji se najvjerojatnije nalazio na istočnoj strani kata Arsenala, no postaje izvjesno da je načinjen u godinama između 1612. i 1676.

Valja podcrtati i podatak da je tek nekoliko godina kasnije, 1680., iz zaliha zadarskog Arsenala uzeta znatna količina dasaka, greda, platna i čavala kako bi se podigao teatar „kao što je to običaj u drugim gradovima Provincije“.⁶⁷ Od platna su se imala načiniti 73 panela s „prizorima slikanim u raznim perspektivama“, čija brojnost sugerira da je scena imala bočne kulise kakve je barokni repertoar zahtijevao. Činjenica da je bilo previđeno da se ove kulise pohrane znači da su imale biti korištene i u budućnosti, što sugerira kontinuitet izvedbi čiji su protagonisti bili mladi zadarski plemići.

S obzirom na gotovo suvremeni popravak hvarskog kazališta, pri čemu se podudaraju i materijali za održavanje/izgradnju kazališnih prostora, može se naslutiti dinamika između mletačkih vojnih vlasti i lokalnog društva u ovim dvama gradovima, koja su predstavljala neuralgične točke mletačkog vojnopomorskog sustava u Dalmaciji 17. stoljeća. U Dubrovniku su također predstave održavane unutar zgrade arsenala barem od 1682. godine, a djela Ivana Gundulića zahtijevala su složenije scenografije s kulisama, pa je jasno da je kazališni život barem na nekoliko spomenutih punktova istočnog Jadrana dobio svoj specijalizirani arhitektonski okvir tijesno povezan s brodovljem.⁶⁸

Konačno, između 1711. i 1712., stotinu godina nakon obnove hvarskog Arsenala, dva svjedočanstva opisuju karnevalsko slavlje u otočnom gradu. Tako Hvaranin Grifiko Bertučević u pismu prijatelju spominje „opere i ceremonije [...] i maskenbale“.⁶⁹ Drugi je zapis mnogo opširniji, no zbog poetske forme podložan različitim interpretacijama; to je latinska *carmen* koja opisuje pokladne svečanosti u nazočnosti mletačke flote i kapetana Kulfa Marina Capella, čiji je autor svećenik Antun Matijašević Karamaneo.⁷⁰

Poetski sastavak sugerira nekoliko elemenata koji su korisni za rekonstrukciju događanja i njihova okvira: pred Capellom je u kazalištu na gornjem katu Arsenala koje je imalo zakrivljeno gledalište izvedena predstava koju je kritika prepoznala kao *Vjernog pastira (Il pastor fido)* Giovanija Battista Guarinija, izuzetno popularno djelo čiji hrvatski prijevod postoji barem od kraja 16. stoljeća.⁷¹ Godine 1712. brodovi pod Capellovim zapovjedništvom prevozili su 429 ljudi, od kojih 53 Talijana i 376 prekomoraca, uključujući, sudeći po imenima kapetana, mnogo Dalmatinaca i Bokelja,⁷² što dopušta nagađanje da se dio zabava mogao odviti i uz upotrebu hrvatskog jezika. Karamaneovi opisi predstava i igara koje je kapetan Kulfa Capello pratio s „belvederea“, a uključuju i *cucagnu*, odnosno penjanje po namašćenu jarbolu, šakanje i tzv. *volo*, let golubice ili anđela

66 Petrić, Dokument o hvarskom kazalištu.

67 Sabalich, *Cronistoria aneddotica*, II-III.

68 Batušić, *Povijest hrvatskog kazališta*, 26-83; Ada Pavlič-Cottiero, *Arhitektura baroknog kazališta*, 147-50; Franić Tomić, Novak, Stipčević, *The Italian Opera Libretto and Dubrovnik*.

69 Grga Novak, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb 1972., 181.

70 Novak, Petar Semitecolo; Allison i Schnur, Antun Karamaneo's *Carmen*.

71 Cvito Fisković, *Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe u Hvaru u XVIII. stoljeću*, *Mogućnosti* 2/3/1978, 148; Cvijeta Pavlović, *Autorsko i žanrovsko*, 133-35.

72 ASVe, Senat, Dispacci, Provveditori da terra e da mar, 870, 21. travnja 1711.

tj. akrobata, sve karnevalske zabave iznimno popularne u Veneciji.⁷³

Međutim, ostaje otvoreno pitanje arhitektonske forme hvarskog teatra 17. i početka 18. stoljeća. Jasno je da se radilo o drvenom umetku u prostoriji na prvom katu Arsenala u koju se ulazilo s terase zvane belvedere, kroz portal sa Semitecolovim natpisom o postignutom socijalnom miru. Ipak, zakrivljeno gledalište i povišena pozornica koje spominje Karamaneo elementi su više tipova kazališta. Vjerojatno su časnici flote poznavali venecijanska kazališta s ložama koja se na kratko pojavljuju 1580. – 1585. te ponovno iza 1610. godine.⁷⁴ Ova tipologija, koja je kasnije konsolidirana, odgovara hvarskom teatrinu u njegovu današnjem obliku, no valja primijetiti da mletački sustav privatnih poduzetnika, impresarija i sezonski najam loža nisu bili prikladni za društvene potrebe otočnog grada. S druge strane, dubrovačke su se javne kazališne predstave održavale na otvorenom, dok je komunalno kazalište u Arsenalu iz 1682. imalo rodnu podjelu ugrađenu u prostornu dispoziciju gledališta, s dvije velike stražnje lože rezervirane za plemkinje i građanke, dok su se staleške hijerarhije ogledale u redosljedu kojim se ulazilo u Kazalište i zauzimalo najbolja mjesta na klupama.⁷⁵ Podsjetimo da sva dramska djela hvarskih autora na hrvatskom jeziku, pa i glazbena djela na otoku aktivnih autora, imaju jaku žensku komponentu, što ukazuje na mješovitu ciljnu publiku. U Hvaru je dakle moguće razmišljati o prostoru gledališta koje bi analogno dubrovačkom bilo rodno podijeljeno, posebice zbog prisutnosti brodskih posada.

Druga mogućnost za sedamnaestostoljetni oblik hvarskog kazališta bilo bi ono prema antičkom uzoru sa stepenastim zakrivljenim gledalištem, slično projektima Andree Palladija i Vincenza Scamozzija u Veneciji, Vicenzi i Sabbioneti, ali i uputama koje je donio Serlio.⁷⁶ Pritom bi potkovasti tlocrtni oblik gledališta u Sabbioneti najbolje pristajao u izduženi pravokutnik istočne dvorane hvarskog Arsenala. Nadalje, ova vrsta jednostavnije konstrukcije mogla bi barem djelomično odgovoriti na specifične potrebe otočne zajednice, gdje je publika uključivala hijerarhijski strogo organizirane posade brodova, ali i lokalne plemiće i pučane; slično društvenoj diferencijaciji koju opisuje Serlio a bila je prisutna i kod Palladijevih kazališta u Veneciji i Vicenzi.⁷⁷

Nadalje, Aleardi, čije je djelo poslužilo kao predložak Gazaroviću i koji je i sam pripadao vojnim postrojbama Serenissime u Dalmaciji nedugo prije Semitecolove intervencije,⁷⁸ bio je član Accademije Olimpice iz Vicenze i stoga upoznat s oblikom tamošnjeg kazališta podignutog 1580. – 1585. po projektu Andree Palladija. Veza vićentinskog i hvarskog dramatičara otvara, po mom mišljenju, prostor za razmjenu iskustava koja je mogla biti i izravna, a ne samo intertekstualna, budući da je moguće da su se i osobno susreli na Visu, u Hvaru ili u Veneciji. Također, iz recentnih istraživanja Cristiana Guarnerija o arhitektonskim traktatima na istočnoj obali Jadrana proizlazi interes njihovih čitatelja upravo za kazališta *all'antica*.⁷⁹

Na Hvaru je, kao što je to bio slučaj i u Dubrovniku, mogao biti poznat i traktat o scenografiji Nicoloa Sabbattinija, arhitekta u Dalmaciji dobro poznatog vojvode Francesca Marije della Roverea, objavljen u Pesaru 1637. godine, da bi se sljedeće godine u Ravenni pojavilo i prošireno izdanje.⁸⁰ Uz opis brojnih iluzionističkih inovacija, Sabbattini daje vrlo praktične upute kako realizirati

73 Fisković, Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe.

74 Eugene J. Johnson, The Short, Lascivious Lives of Two Venetian Theaters, 1580-85, *Renaissance Quarterly* 55, 3/2002., 936–68; Johnson, *Inventing the Opera House*, 118-19, 205-208.

75 Batušić, *Povijest hrvatskog kazališta*, 153-157.

76 Serlio, *Il primo [-quinto] libro*, 26v.

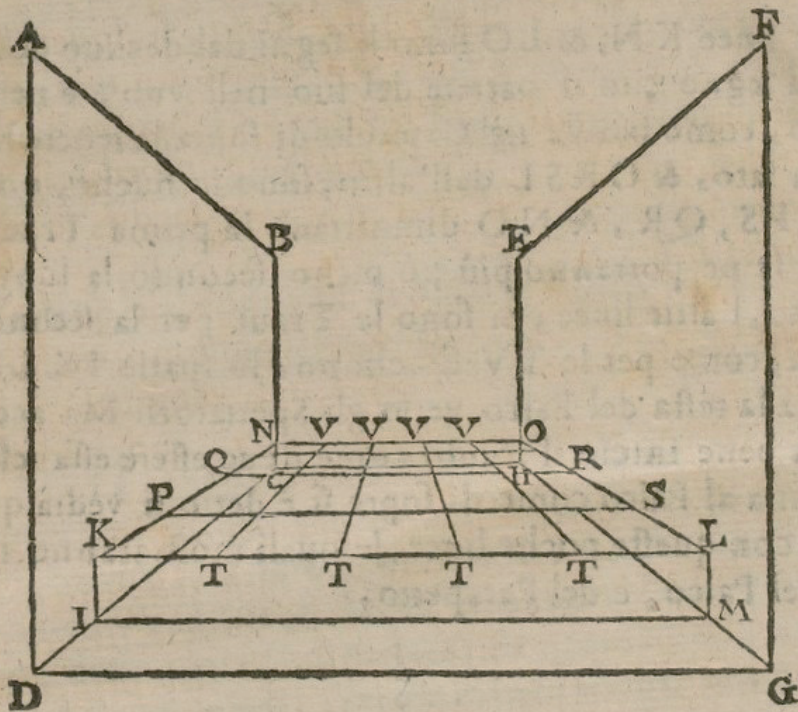
77 Johnson, *Inventing the Opera House*, 146-47.

78 Alberto Asor Rosa, Ludovico Aleardi, *Dizionario biografico degli Italiani*, 1960 [https://www.treccani.it/enciclopedia/lodovico-aleardi_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/lodovico-aleardi_(Dizionario-Biografico)/) (posjećeno 3. travnja 2023.)

79 Cristiano Guarneri, *Circulation, Use, Impact*, 2025.

80 Niccolò Sabbattini, *Pratica di fabricar scene e machine ne' teatri*, di N. S. da Pesaro, già architetto del ser. duca Francesco Maria Feltrio della Rovere ultimo sig. di Pesaro, in Pesaro, per Flaminio Concordia, 1637. (II prošireno izd. Ravenna 1638.) Za indicije o poznavanju Sabbattinijeva djela u Dubrovniku vidi Batušić, *Povijest hrvatskog kazališta*, 113-114; Tomić, Novak, Stipčević, *The Italian Opera libretto and Dubrovnik*, 90-91.

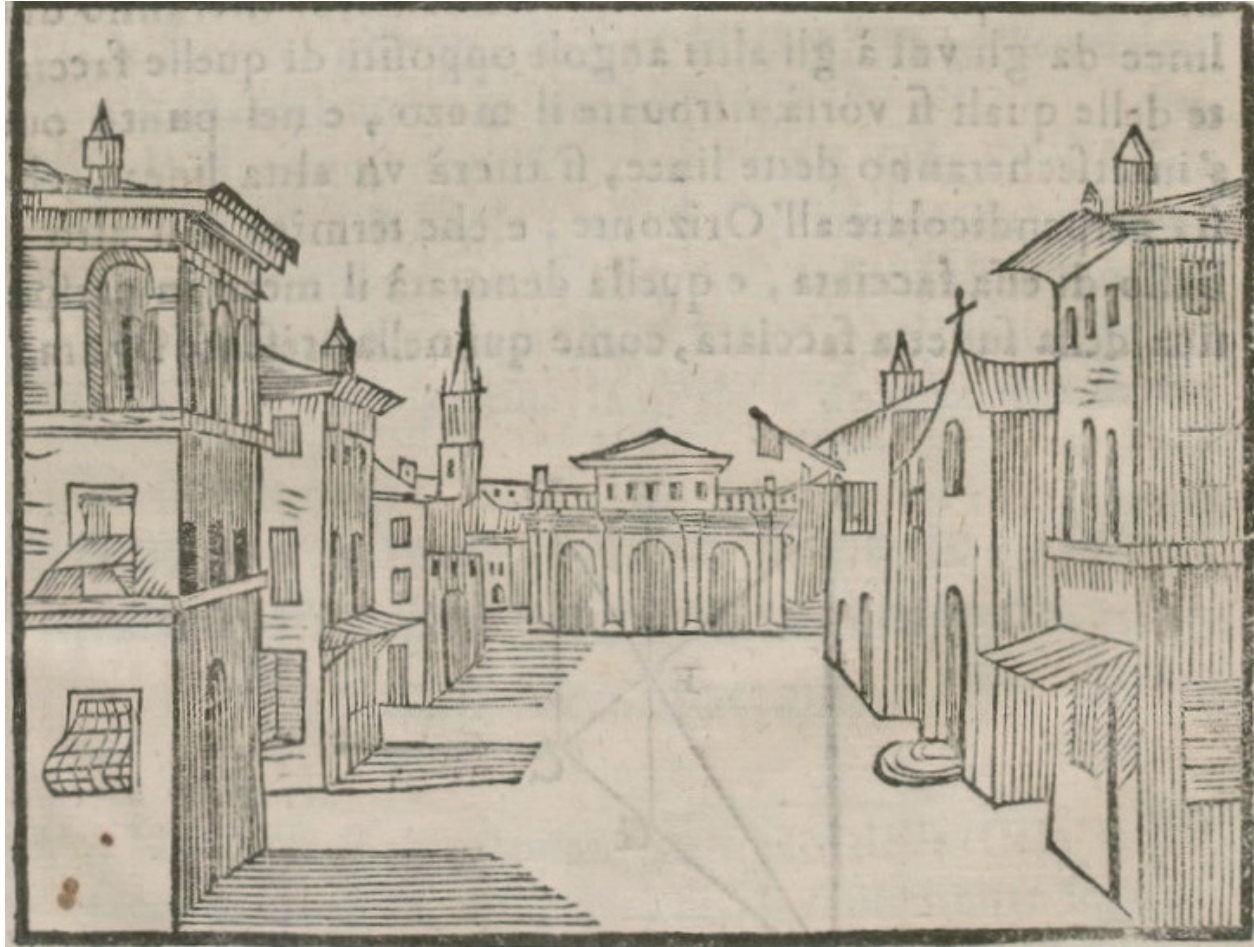
Libro Primo:

Sieno le due Pareti, ò Muri della Sala, oue si deve rappresentate la Comedia ABCD da vn lato, EFGH dall'altro, e DCHG il pauimento. ò piano della Sala.

La prima altezza del Palco in testa sia IK dall' vna, & LM dall' altra, alta piedi quattro; e sia l' vltima altezza CN, & HO, tanto in altezza di più delli quattro piedi della prima, quanto è il crescimento di mez' oncia per piede, cioè, se la lunghezza del Palco da K ad H, ò da L ad O, sarà di piedi dieci, l' vltime altezze di CN ò HO, doueranno essere di piedi quattro, & oncie cinque, e se sarà la lunghezza di venti, l' altezza sudette doueranno essere piedi quattro, & oncie dieci, è così seguendo con la medesima proportionne si segnaranno le sudette altezze.

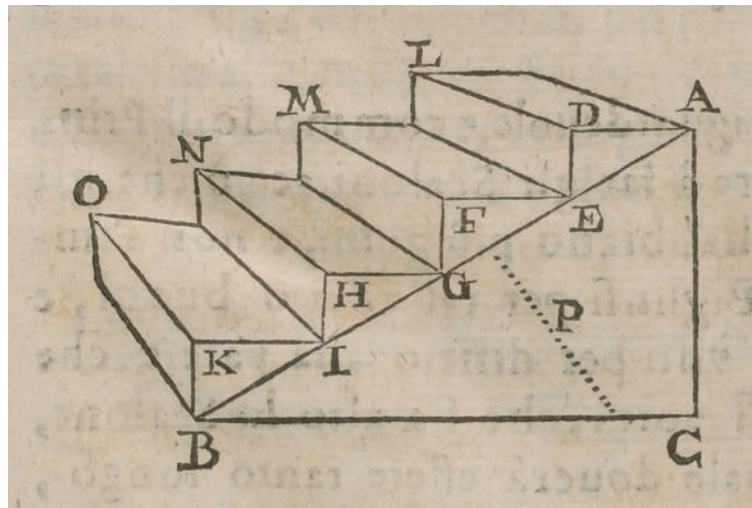
Le linee

Urbana scenografija, Sabbatini, Niccolò. *Pratica di fabricar scene e machine ne' teatri*, di N. S. da Pesaro, già architetto del ser. duca Francesco Maria Feltrio della Rovere ultimo sig. di Pesaro, in Pesaro, per Flaminio Concordia, 1637., 19.

trapezoidnu povišenu pozornicu s perspektivom urbanog prizora te drveno stepenasto gledalište.

Osim što je predstavljao prostor za druženje, hvarski Arsenal bio je i mjesto razmjene znanja između različitih profesija, *proti* i *marangona*, nadglednika i tesara-brodograditelja zaposlenih u hvarskom arsenalu i onih koji su bili dio posada flote.⁸¹ Već je spomenuto da su potonji bili plaćeni za neke radove i ukrašavanje katedrale,⁸² a lako je zamisliti da su mogli izraditi i scenografije i scenske strojeve hvarskog kazališta, kao što je bio slučaj u Veneciji s Giacomom Torellijem i braćom

Konstrukcija drvenog stepenastog gledališta, Sabbatini, Niccolò. *Pratica di fabricar scene e machine ne' teatri*, di N. S. da Pesaro, già architetto del ser. duca Francesco Maria Feltrio della Rovere ultimo sig. di Pesaro, in Pesaro, per Flaminio Concordia, 1637., 74.

81 Vidi popis marangona i kalafata iz Korčule plaćenih za popravak broda mletačke flote uključen u izvješće Marina Capella od 26. travnja 1714., ASVe, Senato, Dispacci, Provveditori da terra e da mar, s. 870.

82 Cvito Fisković, *Popravci i nabavke*, 220.

Mauro, majstorima graditeljima odnosno *protima* Arsenala.⁸³

Prožimanje pomorskih i vojnih tehnologija s onima u upotrebi u kazalištima zabilježeno je i u suvremenim djelima o arhitekturi. Dovoljno je ukazati na sličnosti građevinskih strojeva koje je u svoj traktat o vojnoj arhitekturi iz 1596. godine uključio vojni inženjer Bonaiuto Lorini, aktivan i u Zadru, s onima iz traktata o scenografiji Niccolò Sabbattinija.⁸⁴ Nadalje, treba podsjetiti da su se oba hvarska pisca kazališnih tekstova na razmeđu 16. i 17. stoljeća, Martin Benetović i Marin Gazarović, bavili i likovnom umjetnošću, pa je također moguće da su sudjelovali i u osmišljavanju scenografija sakralnih i profanih uprizorenja.⁸⁵

DOBA KAZALIŠNIH DRUŠTAVA

Od sredine 18. stoljeća u mletačkoj Dalmaciji u više gradova postoje kazališta u sklopu vijećnica, primjerice u Zadru, Trogiru i Splitu,⁸⁶ što ukazuje na zanimljivo preklapanje političkog i kulturnog prostora. Konačno, 1783. godine u Zadru je kapitalom novoosnovanog Kazališnog društva sagrađen Teatro nobile kao samostalna zgrada s trima redovima loža.⁸⁷ Time se i u Dalmaciji afirmirao mletački model privatnog upravljanja kazališnim životom (uz državnu kontrolu, ali ne i kapital).

Istodobno se u Veneciji upravo kroz teatar popularizira slika Dalmacije u orijentalnom ključu, kao što svjedoči *La Dalmatina* Carla Goldonija (1758.) te memoarski zapisi Carla Gozzija ili nešto kasnija melodrama *Gli Antichi Slavi* Camilla Federicija (1793.). Fenomen je to širokog spektra, no ovdje je dovoljno podsjetiti da je ova kazališna vizija dugo vremena imala značajan utjecaj na mletačku i europsku sliku istočne obale Jadrana.⁸⁸

U Hvaru se pak podatci o glazbenoj i kazališnoj djelatnosti druge polovice 18. stoljeća vežu uz karnevalska slavlja u kneževoj palači i u biskupskoj dvorani, koja je favorizirao učeni biskup Giandomenico Stratico (u Hvaru 1784. – 1799.), i Giulio Bajamonti, splitski liječnik i skladatelj.⁸⁹ Razlog šutnje o malom teatru u Arsenalu vjerojatno treba tražiti u rekonfiguraciji hvarskog društva, izumiranju plemićkih rodova i izostanku sezonske prisutnosti mletačke flotile koja je sada zimovala u Kotoru.⁹⁰

Dramatični događaji koji su označili kraj dominacije Mletačke Republike u Hvaru te priklanjanje austrijskoj kruni izglasani su u Kneževu dvoru 20. lipnja 1797. godine pred dotadašnjim

83 Raimondo Guarino, Torelli a Venezia. L'ingegnere teatrale tra scena e apparato, *Teatro e storia* 1/1991, 35–72; Giacomo Torelli: *l'invenzione scenica nell'Europa barocca*, ur. Francesco Milesi, Fano 2001; Gianluca Stefani, Nuovi documenti su Domenico Mauro e figli, *Illusione e pratica teatrale. Atti del convegno internazionale di studi in onore di Elena Povoledo* (Venezia, 16-17 novembre 2015), ur. Maria Ida Biggi, Firenze 2016, 284–93.

84 Bonaiuto Lorini, *Delle fortificazioni libri cinque*, G. A. Rampazetto, Venetia 1597; Niccolò Sabbattini, *Pratica di fabricar scene*.

85 Krno Prijatelj, Ciklus slika Martina Benetovića u Hvaru, *Čakavska rič* 3/2/1973., 139-146; Ambroz Tudor, Književnost Marina Gazarovića i ladanjska kultura hvarske komune početkom 17. stoljeća, *Mogućnosti* 1–3/ 1998, 80–96.

86 Batušić, *Povijest hrvatskog kazališta*, 138-143; Pavlič Cottiero, Arhitektura baroknog kazališta.

87 Sabalich, *Cronistoria aneddotica*; Cvito Fisković, Splitsko kazalište do sredine 19. stoljeća, *Dani Hvarskoga kazališta* 6/1979, 346–79; Batušić, Scenski prostori, scenografija i kostim; Pavlič-Cottiero, Arhitektura baroknog kazališta, 141–62.

88 Larry Wolff, Old-Fashioned Slavs at Carnival in Venice: The Dramatic Dilemma of Eastern Europe, *Harvard Ukrainian Studies* 22/1998, 621–32; Nino Raspudić, *Jadranski (polu)orijentalizam. Prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti*, Zagreb 2010., 155–80.

89 Ivana Tomić Ferić, Okovi otoka u moru htijenja: intelektualna i glazbenička djelatnost Julija Bajamontija na Hvaru, *Dani Hvarskoga kazališta* 46/2020, 45–120; Stjepan Krasić, *Ivan Dominik Stratiko (1732.-1799.). Život i djelo*, Split 1991., 279; Fisković, Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe, 230–31.

90 O kretanju stanovništva Hvara vidi Frank W. Carter, Insedimento e popolazione a Hvar (Lesina) nel periodo veneziano, 1420-1797, *Proposte e ricerche* 34/1995., 126–62.

mletačkim knezom Iseppom (Giuseppeom) Barbarom i biskupom Stratikom.⁹¹ Barbaro, kojeg je Vijeće i dalje htjelo na svome čelu, što govori da u gradu nije bio omražen, historiografija bez navođenja izvora optužuje da je uništio teatar smjestivši u ovaj prostor vojsku.⁹² Nekoliko novootkrivenih dokumenata iz Državnog arhiva u Zadru te do sada neiskorišteni izvori iz kazališnog fonda Muzeja hvarske baštine donekle rasvjetljavaju tijek događaja koji je doveo do osnivanja Kazališnog društva i obnove kazališta u Hvaru na prijelazu s 18. na 19. stoljeće.

Među spisima u Zadru koji se tiču financijskih poslova hvarske općine u razdoblju 1796. – 1797. nalaze se i zapisnici o krađi baškota iz Arsenala u noći 10. lipnja 1797., dakle u danima između proglašenja kraja Mletačke Republike u Veneciji, 12. svibnja 1797., i glasanja hvarskog Vijeća o priklanjanju Austriji.⁹³ U tim nesigurnim trenucima u grad Hvar pristigli su brojni otočani iz drugih mjesta te je „munizier“ Tibaldo Domenico Rinaldi otvorio javno skladište zvano „del Teatro“ u kojem je bilo „malo javne robe“, kako bi ovdje prenoćili. Iskoristivši situaciju, nekoliko ih je probilo rupu u zidu koji je ovaj prostor dijelio od skladišta vesala, olova i fitilja te su dalje stigli do onoga s dvopekrom, pa su otuđili veću količinu i pobjegli kroz pod kata, ostavivši za sobom tragove u vidu mrvica. Osim slikovitog opisa krađe, dokumenti ukazuju da je u suton mletačke uprave u Arsenalu postojala prostorija koja je u javnom pamćenju bila kazalište, no služila je i kao pomoćno skladište i bila odgovornost nadstojnika Arsenala.

Preustroj općine tijekom austrijske vladavine (1797. – 1806. i 1815. – 1918.), kada je smanjena tek na grad i njegovu okolicu, znatno je utjecao na preoblikovanje društvenih odnosa, pa su brojni viđeniji građani, osobito liječnici, odvjetnici i drugi od 1798. godine počeli aktivno sudjelovati u upravljanju gradom.⁹⁴ Upravo je ova novoosnažena buržoazija potaknula otvaranje novog poglavlja hvarskog kazališta. Organizirali su se u Kazališno društvo u kojem su važnu ulogu imali odvjetnik Giovanni Battista Machiedo i liječnik Rinaldo Simunich (Šimunić). Iz korespondencije s austrijskim vlastima vidljivo je da je već krajem 1800. Thomas Brady, austrijski vojni i civilni zapovjednik regije, osobno posjetio Hvar i ocijenio „neprikladnim mjesto koje trenutno služi kao kazalište za potrebe vojne posade“, pa je poslao Simonichu, „konzervatoru Kazališnog društva, utješnu obavijest da mu se ima očuvati ista lokacija za kazališne predstave“.⁹⁵ Dokument svjedoči o kontinuitetu korištenja kazališnog prostora i postojanja Društva i prije 1803. godine, kada je ono registrirano u sklopu novog administrativnog sustava.⁹⁶ Ovo je dioničko društvo upravljalo Kazalištem do 1921. godine, kada ono ponovo prelazi u općinsko vlasništvo.⁹⁷

Iako navedeni dokumenti ne donose opis oblika i stanja Kazališta, već inzistiraju na kontinuitetu mjesta, poznato je da su radovi na njegovoj obnovi započeli već 1801. godine. Izgled koji je Kazalište poprimilo početkom 19. stoljeća može se rekonstruirati iz nacрта ugovora sa slikarom/impresarijem Pietrom Crescinijem (ili Cressenijem), koji je objavio Cvito Fisković.⁹⁸ Nije poznato odakle je i kojim kanalima Crescini stigao na Hvar, no znamo da je njegove aktivnosti oko Kazališta, koje su uključivale bar jedan odlazak na Korčulu (po materijal ili radnu snagu?), nadgledao

91 Kovačić, *Razvoj grada*, 58–59.

92 Grga Novak, Dalmacija godine 1775/6. gledana očima jednog suvremenika, *Starine* 49/1959, 47, bilj. 71; Cvito Fisković, Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe, 54.

93 HR-DaZd-10, Općina Hvar, Kut. 7., 1.1.6.3 Financijski poslovi, sub die 12. lipnja 1797.

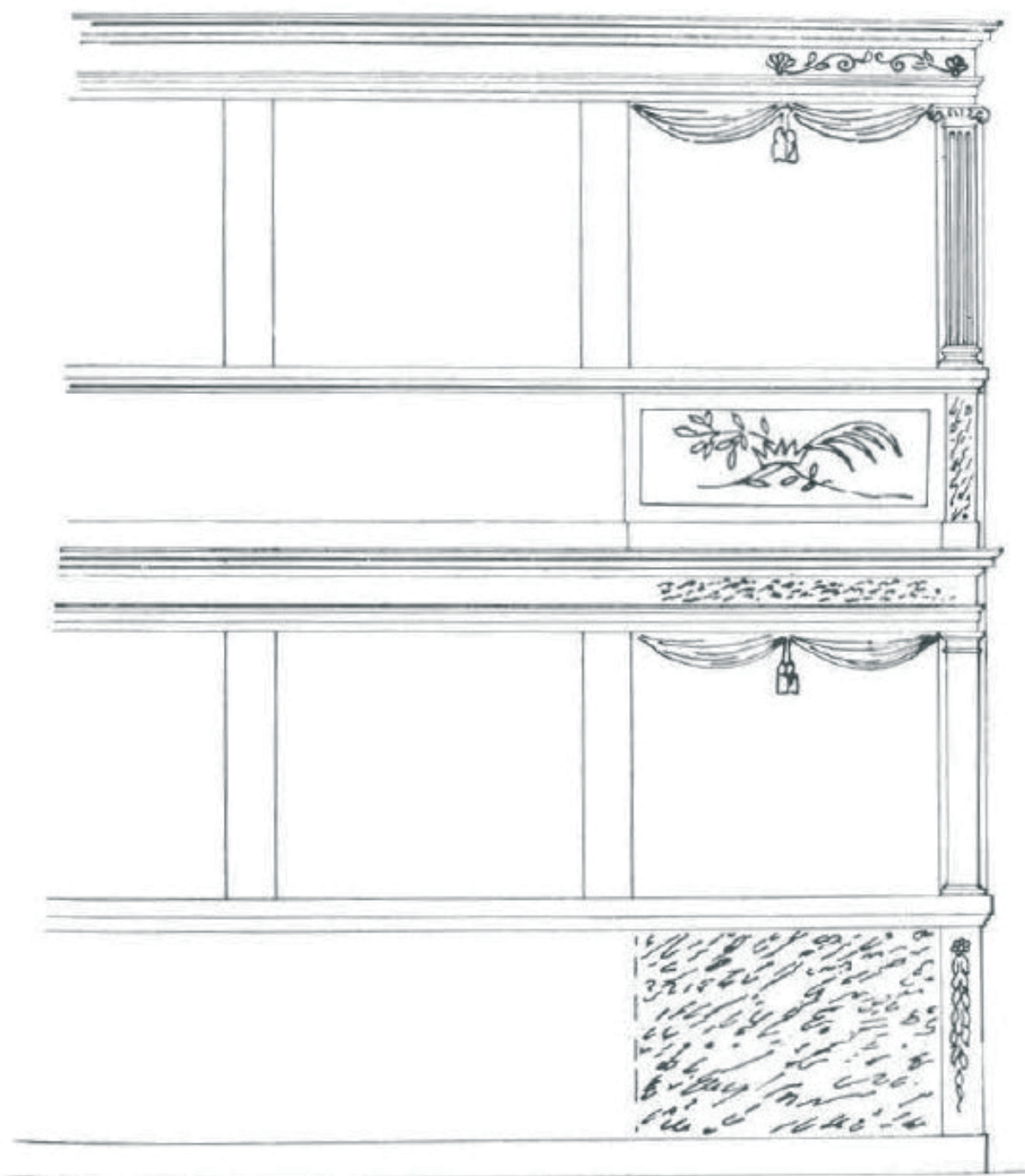
94 Fisković, Izgled hvarskog kazališta; Šćepanović Kolumbić, *Hvar i njegovo kazalište*, 73-75.

95 Muzej hvarske baštine (MHB), Zbirka Hvarskog povijesnog kazališta (HPK), HPK1.4., f. 1-4. Cvito Fisković, Izgled hvarskog kazališta, 332, bilj 2.

96 MHB, HPK1.4., f. 1-4

97 Šćepanović Kolumbić, *Hvar i njegovo kazalište*, 100.

98 Ugovor je objavio Fisković, Izgled hvarskog kazališta, 333-34, bilj. 8.

Crtež loža hvarskog teatra, oko 1800., Arhiv Machiedo, Hvar
 (prema C. Fisković, Izgled hvarskog kazališta, u *Dani Hvarskoga kazališta* (7, 1, 1980), pp. 319–51.)

Simonich.⁹⁹

Crescini je upravljao izgradnjom i dekoracijom „po najnovijem ukusu“ dvoetažnog kazališta s 33 lože.¹⁰⁰ Sačuvani opis odgovara skromnom crtežu koji predstavlja dva reda loža s pravokutnim

99 MHB, HPK1.6., “18 [otto]bre 1802 Lesina/Portandosi a quelle parti il Sig[nor] Pietro Cresseni Virtuoso e fabricatore del nostro Teatro persona di tutta probità sono a pregarla occorrendogli di interessarsi nelli di lui vantaggi a prestargli lumi, ed assistenza, che mi farà cosa molto grata. Spero avrà ricevuta altra mia in risposta alla sua ultima, e che sa che non mi rissolva di ridurmi a Curzola; Li miei rispetti alla Con[sort]e e mi creda quel vero amico che mi soserivo. Suo affe[tuoso] amico Rinaldo Franc[esco] Simonich.”

100 “...Li due ordini di Palchi saranno pitturati al Prospetto, e Soffito come l’arte lo richiede, e gli ordini saranno dipinti differentemente l’uno dall’altro, il tutto all’ultimo gusto, e saranno li Palchi pitturati nel loro interno tutti

otvorima, s prednjim plohamo ukrašenim marmorizacijom i motivom prekrivenih palminih i maslinovih grančica s krunom te drugim lisnim ukrasima.¹⁰¹ Ugovorom je bio predviđen i strop od drvenih dasaka, koji se mogao naknadno prekriti žbukom, te priprema scenografija koje su prikazivale „šumu“ i „zatvor“, sve po ukupnoj cijeni od 250 cekina.¹⁰²

Tekst ugovora koji je objavio Cvito Fisković supotpisalo je 29 naručitelja, od kojih je većina 1803. godine navedena na listi članova u službenoj verziji Pravilnika Kazališnog društva što ga je službeno potvrdila Vlada Kraljevine Dalmacije u Zadru.¹⁰³ Većinu u redovima Društva činili su viđeni građani i tek pokoji pripadnik plemstva iz mletačkog vremena te klera, što je dalo poseban ton funkcioniranju kazališnog života u Hvaru na pragu suvremenosti. Značajan je u tom smislu incipit Pravilnika, koji prije svega osuđuje nezainteresiranost kasne mletačke oligarhijske općinske uprave za Kazalište, a potom ističe moralnu vrijednost kazališne umjetnosti koja „bogati duh mlađarije i čuva pučanstvo od uvijek štetne dosade“.¹⁰⁴

Središnja loža rezervirana je za predsjednika Društva koji se birao na godinu dana i u nju je mogao pozvati uvažene učene goste. Kako bi se izbjegao rizik da je pojedine obitelji prisvoje, u ovoj loži za trajanja mandata nije smjela sjediti supruga predsjednika, što jasno pokazuje da su gospođe prisustvovala predstavama. Prihod novog kazališta od iznajmljivanja triju loža koje nisu bile u vlasništvu pojedinih članova i kavane imao je služiti održavanju Kazališta, a moralna je dimenzija poduhvata dodatno naglašena odredbom da jedna izvedba tijekom svakog karnevala bude u korist hvarske ubožnice.¹⁰⁵ Jasno je da su novi protagonisti gradskog života kroz Kazalište demonstrirali svoj novostečeni društveni status, a upravljanje Kazalištem bilo je u njihovim rukama formalno neovisno o općinskoj i vojnoj upravi.

U prvoj polovici 19. stoljeća, međutim, vojna sfera ponovno je odredila društveni život Hvara, jer je središnji Jadran postao poprište važnih operacija austrijske, francuske, ruske i britanske flote, s velikim brojem vojnika stacioniranih u gradu.¹⁰⁶ Nadalje, nastavilo se sa suživotom Talije, Marsa i Cerere, naime zgrada je dugo bila predmet spora između općinskih i austrijskih vojnih vlasti, dok je neka od skladišta nekadašnjeg Fontika općina iznajmila privatnicima.¹⁰⁷

U regionalnom kontekstu, gotovo suvremena obnova danas nestalog trogirskog kazališta nudi zanimljivu komparativnu perspektivu.¹⁰⁸ Tijekom posljednjih godina mletačke vlasti, u Trogiru je također osnovano Kazališno društvo koje je odlučilo obnoviti postojeću drvenu konstrukciju s ložama u gradskoj vijećnici, odbacivši prijedlog izgradnje izdvojene građevine. Članovi Društva bili su uglavnom plemići iz starih plemićkih obitelji, pa nije neobično inzistiranje na kontinuitetu.

Godine 1793. Društvo je naručilo od vojnog inženjera djelatnog u Dalmaciji Ivana Nakića Vojnovića projekt novog kazališta,¹⁰⁹ koje je trebalo imati 28 loža za po četiri osobe raspoređenih u dva reda, s mogućnošću zadržavanja pozicije obiteljske lože prethodnog kazališta. Nova građe-

eguali, e sempre in buona maniera...” cit. prema Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 323 i 333, br. 8.

101 Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 320-321.

102 Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 333-334, br. 8. Dokument danas više nije dostupan.

103 MHB, HPK 1.8.; Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 334; Šćepanović Kolumbić, *Hvar i njegovo kazalište*, 73-75.

104 Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 334-335, bilj. 10.

105 Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 334-335, bilj. 10.

106 Kovačić, *Razvoj grada*, 58-70, 256-257; Joško Bracanović, *Ruska opsada grada Hvara (29. travnja - 10. svibnja 1806. godine)*, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 15/2022, 171-91.

107 Kovačić, *Razvoj grada*, 262.

108 Vjeko Omašić, *Obnova trogirskog kazališta koncem XVIII stoljeća*, *Dani Hvarskoga kazališta* 1/1975, 113-14; Fani Celio Cega, *Kazalište u Trogiru tijekom proteklih razdoblja do 1890. godine*, *Povijest kazališta u Trogiru do 1960. godine*, Trogir, 2017., 5-14.

109 Darka Bilić, *Inženjeri u službi Mletačke Republike*, Split, 2013., 236-237.

vina izgrađena je između 1794. i 1799. godine, a lože su bile ukrašene obiteljskim grbovima. Ovo stoji u suprotnosti s propisima hvarskog Kazališnog društva, koje je inzistiralo na ujednačenosti izgleda loža bez dodatnih oznaka. Trogirsko kazalište imalo je i prostor za orkestar omeđen ogradom, a u parteru gledališta 1802. godine spominje se 19 klupa, od kojih je jedna bila namijenjena vojnicima, dok je publika za sjedenje plaćala 12 solada ili šest gazeta.¹¹⁰ Čini se stoga da je oblik dvaju kazališta bio vrlo sličan, dok se razlike očitavaju prije svega u društvenoj dinamici dviju dalmatinskih općina.

Ako je u Hvaru Crescini imao naslikati „šumu“ i „zatvor“, trogirski inventar kazališta iz 1802. godine uključivao je oslikani zastor na koloturima te različite elemente scenografija: tu su prizori naslikani na više krila koji predstavljaju sobu, zatvor, kraljevsku dvoranu, šumu i žal s morskim valovima.¹¹¹ Rekviziti su uključivali drveće i kipove od kartona, hramove, šatore, grobnice, fontane, oltare i brodove od platna, prijestolja s dva lica („kamenito s jedne strane, a plemenito s druge“) itd.,¹¹² odnosno bogatu scenografiju melodramatskog repertoara.

Naposlijetku, u travnju 1802. Pietro Crescini potpisuje ugovor s trogirskim Kazališnim društvom kao impresario za petnaest predstava. Dokument ne spominje radove na Kazalištu ili izradu scenografija pa je vjerojatno koristio one već u vlasništvu Kazališta.¹¹³ No podsjetimo da je u listopadu iste godine putovao između Hvara i Korčule za potrebe hvarskog kazališta.¹¹⁴ Bio je, dakle, kazališni djelatnik *tout court*, koji se lako kretao po istočnojadranskoj sceni te je vjerojatno da će se o njemu pronaći i drugih arhivskih vijesti koje će preciznije opisati njegovo djelovanje i podrijetlo.

Čini se da novo hvarsko kazalište nije stradalo u ruskom napadu na grad 1806. godine, tada u Napoleonovim rukama.¹¹⁵ Kazališni prostor zaplijenile su francuske vojne vlasti 1807. godine kako bi spremile vreće brašna za opskrbu tvrđava, ali su članovi Društva poduzeli korake da ne bude opljačkano.¹¹⁶ Čini se da su se prilike ubrzo popravile, budući da su neke pregradnje dokumentirane već 1809. godine, kada je povećana jedna od loža uz proscenij, a njezin je vlasnik Rinaldo Simonich financirao i nove klupe u parteru.¹¹⁷

Povratkom Austrije nakon Bečkog kongresa, vojna nazočnost u Hvaru ostala je snažna tijekom cijele prve polovice stoljeća.¹¹⁸ Godine 1819. Kazalište je restaurirano, a u radovima su sudjelovali i neki vojnici, dok je domaći majstor Pietro Galasso, koji je već oko 1800. godine radio na njegovoj izgradnji, naslikao urbani krajolik skromne likovne kvalitete na stražnjem zidu scene,¹¹⁹ možda preuzet od Crescinija ili s grafičkog predloška, na što upućuju antičke ruševine i mali okrugli hram.

Nekoliko godina kasnije, između 1822. i 1826., općina i austrijske vojne vlasti sporile su se oko vlasništva nad Arsenalom. Ovom prilikom izrađeni su i prvi nacrti cijele zgrade, a prikupljena su i važna svjedočanstva o korištenju prostora u svakodnevnom životu grada, uključujući i ono da je tamo od pamtivijeka postojalo općinsko kazalište. Intervencije su posebno vidljive na zapadnom

110 Celio Cega, Kazalište u Trogiru, 11.

111 Državni arhiv u Splitu (DAS), 156-Obiteljski fond Fanfogna – Garagnin, Serija društva - kazalište 1/III. INVENTARIO DEGLI EFFETI ESSISTENTI NEL TEATRO. ADDI 2. GENNAIO 1802, objavljeno u Celio Cega, Kazalište u Trogiru, 11, bilj. 35.

112 Idem.

113 Omašić, Obnova trogirskog kazališta, 121–22.

114 Vidi bilješku 99.

115 Bracanović, Ruska opsada.

116 MHB, HPK1.10., f. 1-2. Pismo Pietra Buchicha ocu Alvisieu, jednom od osnivača Društva.

117 Fisković, Izgled hvarskog kazališta; Kolumbić Šćepanović, *Hvar i njegovo kazalište*.

118 Kovačić, *Razvoj grada i luke Hvara*.

119 Fisković, Izgled hvarskog kazališta, 324; Kolumbić Šćepanović, *Hvar i njegovo kazalište*, 80.

Pietro Galasso, Urbana scena, Hvarsko kazalište (autorica fotografije: Jasenka Gudelj, 2022.)

dijelu gornje etaže i na pročelju s kojeg je uklonjen reljef lava sv. Marka. Konačno, 1849. godine jedan od članova Kazališnog društva, Dominik Gazarović, predložio je dodavanje četiriju loža uz obje strane proscenija, što je smanjilo prostor scene, ali je povećalo prihode za njegovo održavanje.¹²⁰ Tada je Kazalište obnovljeno, nabavljen je novi zastor, no kako bi se namaknuo novac, prodane su i tri lože.¹²¹

Društvo je nastavilo brinuti o teatrinu, a opis iz 1881. godine dokumentira postojanje 37 loža, 18 u prizemlju i 19 na katu, koje su imale svoje ključeve. Do kazališta se stizalo preko stubišta osvjetljenog fenjerima, a za slučaj požara bile su postavljene bačve s vodom i pumpama.¹²²

U drugoj polovici 19. stoljeća primorski gradovi Dalmacije, uključujući Split, Dubrovnik i Zadar, dobili su nove reprezentativne zgrade općinskih kazališta, no Hvaru je, čini se, njegov teatrim bio dostatan, s obzirom na ponovnu smanjenu vojnu prisutnost nakon Viške bitke 1866. godine. Između 1888. i 1900. Kazalište je doživjelo temeljitu obnovu, koja je uključivala obnovu loža, dodavanje unutarnjeg stubišta do gornjeg niza loža, petrolejsku rasvjetu i različite protupožarne mjere. Ove je radove izveo hvarski poduzetnik Nicola Marchi, a dekoracije i alegorije glazbe na razmeđu neobaroka i secesije oslikao slikar Ante Bubić.¹²³ Nova pozadinska freska, čiji je autor Marchi, na prepoznatljiv, iako nesofisticiran način, predstavlja nekadašnji hvarski Knežev dvor, odnosno upravo one građevine koje su tih godina rušene i pregrađivane kako bi se napravila mjesta hotelima, otvarajući grad još jednom valu novih međunarodnih posjetitelja.

Kazalište je nastavilo svoju djelatnost i u novoj državi nastaloj nakon Prvoga svjetskog rata. Ponovno općinsko od 1921., Kazalište je 1936. modernizirano, osobito u infrastrukturnom dijelu, po projektu zagrebačkog arhitekta Aleksandra Freudenreicha. Nakon Drugoga svjetskog rata najzapaženija je bila obnova iz 1963., dok je posljednja, kojom je hvarskom kazalištu vraćen oblik s

¹²⁰ Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 343.

¹²¹ Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 325.

¹²² Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 325.

¹²³ Fisković, *Izgled hvarskog kazališta*, 347; Kolumbić Šćepanović, *Hvar i njegovo kazalište*, 85-93.

Interijer Hvarskog kazališta (autorica fotografije: Jasenka Gudelj, 2022.)

kraja 19. stoljeća, završena 2019. godine.¹²⁴

REPERTOAR U 19. STOLJEĆU: PUTUJUĆE PROFESIONALNE DRUŽINE I LOKALNI AMATERI

Hvarsko kazalište bilo je osobito živo kroz 19. stoljeće, čiji se repertoarni mehanizmi ovdje mogu razraditi tek shematski. Kazališno društvo zapošljavalo je putujuće profesionalne družine, što je pojava sve prisutnija u Dalmaciji od druge polovice 18. stoljeća.¹²⁵ Lokalni amateri također su uvijek bili vrlo aktivni, a to su bili najčešće članovi Društva ili članovi njihovih obitelji, a vjerojatno je i *maestro di cappella* i skladatelj Giuseppe Raffaelli, učenik Giulija Bajamontija, nastavio sudjelovati u kazališnom životu.¹²⁶ Na primjer, već u veljači 1803. u Kazalištu je postavljena jedna od komedija Camilla Federicija.¹²⁷

Hvarsko kazalište bilježi gostovanja brojnih profesionalnih putujućih družina, vjerojatno melodramskog repertoara i mahom pristiglih iz Italije. Za prepostaviti je da je Pietro Crescini nastupao sa svojom družinom u malom kazalištu koje je sagradio, mada izostaju dokumenti koji bi to

¹²⁴ Radoslav Bužančić, *Hvarsko kazalište*.

¹²⁵ Franić Tomić, Novak, Stipčević, *Libreto The Italian Opera Libretto*, 114; Zdravko Blažeković, *Glazba osjenjena politikom*, Zagreb, 2002., 81-101.

¹²⁶ Maja Milošević Carić, *From the Periphery to the Centre and Back: the Case of Giuseppe Raffaelli (1767–1843) from Hvar*, in *Music Migrations in the Early Modern Age: Centres and Peripheries – People, Works, Styles, Paths of Dissemination and Influence*, ed. by Jolanta Guzy Pasiak/Aneta Markuszewska, Warsaw 2016, pp. 151-160.

¹²⁷ Novak, *Hvarsko kazalište*, 81-88.

izričito potvrdili. U ljeto 1815. u Hvar je stigla grupa glumaca predvođena izvjesnim Domenicom Martinellijem, a Kazališnom društvu su se nudile i druge družine angažirane u Dubrovniku i Zadru. Slavna družina Goldoni predvođena Venecijancem Francescom Augustom Bonom nastupila je 1838. godine, a iduće je godine družina iz Bologne Camilla Ferrija održala čak 36 izvedbi.¹²⁸ Dakle, jasno je da su potkraj tridesetih godina 19. stoljeća renomirane talijanske družine, poput onih Bona i Ferrija, koje su nastupale i u Veneciji, Milanu ili Bologni, u svoje turneje uključivale i Dalmaciju; ponajprije su gostovale u Zadru i Dubrovniku, a dolazile su i u Hvar.¹²⁹

Što se tiče repertoara kazališta u Hvaru s početka 19. stoljeća, dosad sačinjeni popisi spominju melodrame napose Pietra Metastasia, ali i Camilla Federicija, Ferdinanda Rutinija ili pak Michelea Bondija Nerija.¹³⁰ Tridesetih godina spominje se izvođenje nekoliko opera (no ostaje pitanje cjelovitih ili koncertnih verzija), među kojima su posebno brojne one Gaetana Donizettija, dok je *Norma* Vincenza Bellinija bila izvedena već 1838. godine, premda ostaje otvoreno u kojem obliku.

Uz melodrame, popularne su i Goldonijeve komedije, a valja istaknuti da je 1817. godine u hvarskom kazalištu po prvi put izvedeno neko Goldonijevo djelo u hrvatskom prijevodu, bile su to *Služavke* (*Le Massere*).¹³¹ Goldoni se igrao i 1839. godine, ovaj put u originalnoj verziji. Bogatstvo željene ponude i višejezičnost odaje i narudžba libreta i tekstova koju je Društvo uputilo u Trst 1846. godine, među kojima su i njemački naslovi,¹³² vjerojatno kako bi udovoljili austrijskom kadru u gradu.

Kazalište je bilo prostor u kojem su se održavali balovi i maskenbali te su priređivane svečane akademije u čast posebnih gostiju. Godine 1820. prigodom posjeta austrijskog cara Franje I. Dalmaciji održan je program koji je započeo pjesmom posvećenom Njegovu Veličanstvu, koju je recitirao doktor Willelmo Menis, liječnik porijeklom iz Bergama, jedan od amatera ovog Kazališta, a zatim je uslijedio Metastazijev *Attilio Regolo*. Kao međuigre, recitirane su pjesme i izveden je dramolet u čast cara. Glazbeni dio sa zborovima posebno je za tu priliku skladao Giuseppe Raffaeli; na kraju je izvedena tradicionalna moreška u kojoj je sudjelovalo dvanaestero djece. Svečanost je završena maskenbalom.¹³³

Dvadesetak godina kasnije slična je proslava priređena u čast austrijskog civilnog i vojnog namjesnika Dalmacije Wenzela Vetter von Lilienberga, inače obnovitelja zadarskog kazališta, s kantatama i drugim djelima u čast uvaženog gosta, i *Mirrom* Vittorija Alfierija.¹³⁴ Jasno je stoga da su se početkom 19. stoljeća u Hvaru izmjenjivale profesionalne predstave s onim amaterskim, često u slavu uvaženih gostiju.

I u drugoj polovici stoljeća gostovale su brojne družine iz Italije, od one predvođene Giovannijem Maupasom koja je 1853. godine izvela više od trideset komada, preko družine Olivieri koja je 1860. izvela dvadeset sedam tekstova, a dvije godine kasnije družina Bovi Floiono pak njih dvadeset. Ovakav je ritam nastavljen i sljedećih godina, a jednako su bili aktivni i amateri, koji su 1885. predstavljali 14 komedija, jednu farsu i jednu šalu, i tek tri drame, pa se jasno vide preferencije za

128 Novak, Hvarsko kazalište; Luigi Rasi, *I comici italiani: biografia, bibliografia, iconografia*, Firenze, 1897; Blažeković, *Glazba osjenjena politikom*, 81-101.

129 Ennio Stipčević, *Musica e teatro in Dalmazia all'inizio dell'Ottocento, Istria e Dalmazia nel periodo asburgico dal 1818 al 1848*, ur. Giorgio Padoan, Ravenna 1993., 189-196.

130 Za repertoare vidi Novak, Hvarsko kazalište u XIX stoljeću; Lucija Ljubić, Martina Petranović, *Deskriptivna obrada važnijih predstava na hrvatskom jeziku i izvedbi na stranim jezicima hrvatskih izvođača do 1840. godine*, Zagreb 2012.; Pavlović, *Autorsko i žanrovsko u hvarskom kazalištu*.

131 Pavlović, *Autorsko i žanrovsko u hvarskom kazalištu*, 140.

132 Novak, Hvarsko kazalište u XIX stoljeću, 85; Pavlović, *Autorsko i žanrovsko u hvarskom kazalištu*, 140.

133 Fisković, *Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe*, 56.

134 Novak, Hvarsko kazalište u XIX stoljeću, 84.

komični žanr.¹³⁵ Sve složenije produkcije i sustav impresarija koji je od Austro-ugarske nagodbe rezultirao specifičnim modelom funkcioniranja gostovanja duž istočnojadranske obale ograničili su izvedbe punih opernih ansambala na gradove na obali koji su imali suvremene kazališne kuće, poput Pule, Rijeke, Zadra, Šibenika, Splita i Dubrovnika.¹³⁶ Duga obnova malog kazališta u Hvaru vjerojatno je htjela odgovoriti i na neke od zahtjeva suvremenog kazališnog sustava i sigurno je svojom dekoracijom prizivala i glazbene priredbe, no ostat će ipak najprilagođenija komornim izvedbama.

ZAKLJUČAK

Potreba izgradnje hvarskog Arsenala kao spremišta za općinsku galiju spominje se još u 13. stoljeću, no uvidjevši izrazito povoljan položaj Hvara kao opskrbne točke, mletački će dužnosnici sredinom 16. stoljeća iznaći način da iskoriste komunalna sredstva za podizanje monumentalnog skladišta potrepština za brodove u prolazu. Ova je kamena građevina već imala današnje dimenzije, podizali su je lokalni majstori, dok su drveni dijelovi njezine unutrašnje međukatne konstrukcije i krovništa bili poslani iz Venecije. Nakon požara u kojem je stradao za osmanskog napada na grad 1571. godine, Arsenal se sporo obnavljao, da bi svoju prethodnu formu, uz dodatak bočno postavljenih skladišta Fontika natkrivenih terasom belvedere, postigao za kneza Pietra Semitecola 1612. godine.

Drvena konstrukcija općinskog kazališta izgrađena je na katu Arsenala u 17. stoljeću, svakako nakon sveobuhvatne obnove zgrade koja je dovršena 1612. godine, a prije popravaka teatra koji se spominju 1676. godine. Ovaj komunalni model, oslonjen i na obavezu Hvara da višak prihoda usmjeri u održavanje zgrade Arsenala, stoji u zanimljivoj opreci prema mletačkom poduzetničkom sustavu privatnih i akcionarskih kazališta te prinčevskih kazališta središnje Italije. Dioničarstvo je napokon uvedeno na prijelazu s 18. na 19. stoljeće, s usponom nove lokalne elite koja ističe intelektualne i moralne vrijednosti dramske umjetnosti.

Kazališni je život Hvara bio pod snažnim utjecajem prisutnosti najprije mletačke, a potom i austrijske mornarice, što je rezultiralo jezično raznolikim repertoarom i svakovrsnim kulturnim ispreplitanjima. Daljnja istraživanja i jače usporedbe sa širim dalmatinskim ali i jonskim kontekstom u kojem su se kretali isti akteri visoko mobilne mletačke elite svakako će dati nove odgovore o njihovoj ulozi u prijenosu ideja i polju izvedbenih umjetnosti. U ovom smislu zgodno se prisjetiti i Goldonijeve *Vojničke trilogije*, kao i nedaća Carlova mlađeg brata, Gian Paola, u koje je bio upleten čak i lažni dubrovački pukovnik.¹³⁷

Arsenal, u kojem se Kazalište nalazilo, bio je zona moguće razmjene znanja, poglavito iz sfere vojno-pomorskih tehničkih dostignuća iz kojih se crpila možebitna inspiracija za scenske efekte, kao što je to bio slučaj u Veneciji. Veliki natkriveni prostori arsenala ne samo u Hvaru, već i u Zadru i u Dubrovniku, bili su korišteni kao kazališta koja su se ponekad nametnula kao trajna. Monumentalni europski primjer, makar i kasniji, je i u kazalište pretvoreni arsenal u Bruxellesu.¹³⁸

Djela hvarskih autora obraćala su se konačno i ženskoj publici, pa tako hvarsku ranomodernu scenu valja zamisliti okruženu različitim segmentima tadašnjeg društva, što se moralo odraziti i na oblikovanje teatra i svakako bi valjalo dodatno istražiti.

¹³⁵ Novak, Hvarsko kazalište u XIX stoljeću, 84.

¹³⁶ Cristina Scuderi, Organizzare l'opera tra Pola e Dubrovnik, *Rivista italiana di musicologia* 54/2019., 9–22.

¹³⁷ Carlo Goldoni, *Vojni ljubavnik – Varalica – Rat*, priredio Gastone Geron, Milano, 1990.

¹³⁸ *Patrimoine monumental de la Belgique: Bruxelles*, sv.1B, Liège, 1993., 272-273.

Bibliografija

Joško Bracanović, Muzej hvarske baštine, Hvar

- ALLISON, William H. – Schnur, Harry C., Antun Karamaneo's „Carmen ad Jac. Candidum“ and the Hvar Theatre, *Humanistica Lovaniensia* Vol. 29, 1980., 246-285. (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 169-213).
- ALLISON, William, U predmetu Hvarskog kazališta jednog od najstarijih u Evropi i prvom komunalnom kazalištu Evrope, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara* 143, 1984., 9.
- BATISTIĆ, I. (B. I.), *Gradsko kazalište u Hvaru*, *Hrvatski glasnik* III/1940., br. 7.
- BATUŠIĆ, Nikola, Svjetlo teatra forskog, *Vjesnik* 4. 12. 1972.
- BATUŠIĆ, Nikola, Hvarsko kazalište u svjetlu europskog teatra, *Slobodna Dalmacija* 9. 12. 1972., 3. (objavljeno i u *PI* 46/1973., 26-28).
- BATUŠIĆ, Nikola, Pogledi na kazališni život Hvara u XVI, XVII i XVIII stoljeću te njegovu mjestu u europskim glumišnim zbivanjima, *Hvarski zbornik* 5, 1977., 229-343 (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 87-106).
- BATUŠIĆ, Nikola, Teatar forski, *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 5-7.
- BAUR-HEINHOLD, Margarete, *Theater des Barock*, München, 1966. (izdanje na engleskom: *The Baroque Theatre: A Cultural History of the 17th and 18th Centuries*, McGraw-Hill, 1967.).
- BELIĆ, Žana, *Anno secundo pacis MDCXII – Il Teatro Comunale di Lesina. Tesi di laurea*, Università degli studi di Roma „La Sapienza“, anno accademico 1996/97.
- BRACANOVIĆ, Joško, Zaslužni knez i providur Pietro Semitecolo, *Kruvenica* 20, travanj 2012., 23-26.
- CARIĆ, Damir, Sporna zastava Hvarskog pučkog kazališta, *Kruvenica* 23, prosinac 2012., 25.
- CARIĆ, Marin, Hvarsko pučko kazalište, *Hvarski zbornik* 3, 1975., 347-362. (objavljeno i u *Otok Hvar*, ur. Mihovilović, Miro A., Matica hrvatska, 1995., 429-436; *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split 2005., 357-389).
- CRNOJEVIĆ CARIĆ, Dubravka, Žanrovsko i autorsko: Hvarsko pučko kazalište, *Dani Hvarskoga kazališta* 46, 2020., 195-205.
- ČAVIĆ, Aldo, Zašto Petar Semitecolo nije sagradio Hvarsko kazalište 1612. godine, *Prilozi povijesti otoka Hvara* XV (Zbornik u čast Joška Kovačića), 2022., 123-132.
- ČIČIN ŠAJIN, Ćiro, Hvarski teatar, *Novo doba* 13. VI. 1936., 9-10.
- ČOVIĆ, D. (Č. D.), Nebriga za najstarije kazalište, Sa pola milijona dinara moglo bi se restaurirati naše najstarije kazalište, Gradski NO u Hvaru sam to ne može, a Konzervatorski zavod nema novaca, *Vjesnik* 21. IV. 1952., br. 2170.
- DUBOKOVIĆ, Niko (N. D.), Kazališna priredba na Hvaru 1831., *Slobodna Dalmacija* 22. IX. 1956.
- DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko, Jedna kazališna priredba u Hvaru 1831. godine, *Bilten historijskog arhiva komune hvarske* 5-6, Hvar, 1963., 101-106 (objavljeno i u *PI* 46/1973., 33-37; *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 331-336).

- DUBOKOVIĆ, Niko (ND), Nekoliko usporednih podataka o prvim kazalištima Europe, *PI* 14/1969., 17.
- DUBOKOVIĆ, Niko (ND), Godine 1972. Trebalo bi proslaviti 360 godišnjicu Hvarskog kazališta, *PI* 22/1970., 2.
- DUBOKOVIĆ, Niko (ND), Proslava 360 godišnjice Hvarskog kazališta, *PI* 31/1971., 1.
- DUBOKOVIĆ, Niko (ND), Najkraća kronologija razvoja kazališta u Evropi od renesanse do danas, *PI* 31/1971., 1.
- DUBOKOVIĆ, Niko (?), Popravak freske na pozornici kazališta, *PI* 44/1972., 4.
- DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko, Geografski položaj grada Hvara i stvaranje njegove kulturne nadgradnje (referat sa simpozija Hvarski renesansni krug), *PI* 46/1973., 14-24.
- DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko, Prvo komunalno kazalište u Europi, *Slobodna Dalmacija*, Split, 1. X. 1972. (isto objavljeno u: *Prilozi povijesti otoka Hvara* IV/1974., 49-51; *Rasprave i članci*, III/1991, 50-51; *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 68-71).
- DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko, Prvo komunalno kazalište Evrope, *PI* 46/1973., 28-30. (prijepis iz *Nedjeljna Dalmacija* 2. listopada 1972.).
- DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko, O hvarskom kazalištu, *Slobodna Dalmacija* 12. IV. 1975.
- DUBOKOVIĆ, Niko, Amerikanski učenjak prof. dr. W. Allison o našem kazalištu, *PI* 127/1981., 11-13.
- DUBOKOVIĆ, Niko, O našem slavnom tristasedamdesetogodišnjem općinskom kazalištu u Hvaru – građenom 1612., *PI* 132/1981., 5-6.
- DUBOKOVIĆ, N. (N. D.), *Hvarsko kazalište*, Turističko društvo - Hvar.
- DULČIĆ, P., Najstarije hrvatsko kazalište, *Danica*, koledar za 1937., 66-69.
- DULČIĆ, P., Najstarije hrvatsko kazalište, Prigodom 325. godišnjice osnutka kazališta u Hvaru, *Obitelj* VIII/1936., br. 27., 523-525.
- DUŽEVIĆ, Ivan (I. D.), Jubilej hvarskog teatra, *Slobodna Dalmacija* 27. 7. 1972.
- DUŽEVIĆ, Ivan, Ponos hrvatske kulture, *PI* 46/1973., 25-26. (prijepis iz *Slobodne Dalmacije*).
- ERCEG, Dubravka, Pirovanje ili – mirovanje, *Vjesnik* 4. 12. 1972.
- FERRARI BRAVO, Marino – Tesato, Stefano, *Gli arsenali oltremarini della Serenissima*, Milano, 2010., 217-231.
- FIO, Oliver, Hvarsko kazalište i pomorstvo, *Vjesnik* 25. 10. 1972.
- FIO, Oliver, Hvarsko kazalište i pomorstvo, *PI* 46/1973., 31-33.
- FISKOVIĆ, Cvito, Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe u Hvaru u XVIII stoljeću, *Dani hvarskog kazališta*, XVIII stoljeće, Split, 1978., 36-80. (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 215-256).
- FISKOVIĆ, Cvito, Izgled Hvarskog kazališta, *Slobodna Dalmacija* 26. 5. 1979.
- FISKOVIĆ, Cvito, Izgled Hvarskog kazališta, *Mogućnosti* 2/3, Split, 1980., 276-302. (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 282-312).
- FOTEZ, Marko, Pet stoljeća hrvatskog kazališta, *Dani hvarskog kazališta*, Uvod, Split, 1975., 28-35.

- FRANIČEVIĆ, Marin, Rezultat zrele kulture, *Politika* 23. 11. 1972., 12.
- FRANIČEVIĆ, Marin, Pet stoljeća hrvatske drame, *Dani hvarskog kazališta*, Uvod, Split, 1975., 7-27.
- GUDELJ, Jasenka, 'Unir Pallade a Marte': il teatro di Lesina (Hvar), situato nell'Arsenale, *Architecture et scénographie dans les théâtres mineurs 1750-1850*, ur. Raphaël Bortolotti, Annette Kappeler, Baden-Baden, 2025, 65-84.
- GUGIĆ, Venko, Jedan nepoznati akt hvarskog kneza i providura Piera Semitecola, *Prilozi povijesti otoka Hvara* III, Hvar, 1969., 28-42.
- Hvar – Jubilarna proslava hvarskog kazališta, *Slobodna Dalmacija*, 8. I 1962.
- Hvar: Najstarije jugoslavensko pozorište nalazi se na Hvaru, *Književne novine* 31. X. 1950., br. 44.
- Hvar: Uskrsnulo je najstarije hrvatsko kazalište na Hvaru (gostovanjem na Hvaru Hrvatskog drž. kazališta u Splitu 5. X. 1940.), *Hrvatska prosvjeta* br. 8., Zagreb, 1940/41.
- Hvarsko kazalište - zbornik radova*, Priredio Nikša Petrić, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005. (2011.) (470 str., ilustrirano. Uglavnom donosi objavljene radove na temu.).
- IVANKOVIĆ, Hrvoje, Mi, bašćinci, *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 389-397.
- Jedno ranije mišljenje akademika dr. Fiskovića o hvarskom kazalištu, *PI* 100/1978., 7.
- Jerko Bučić najstariji živi kazališni amater, *PI* 46/1973., 24.
- KALAN Kumbatović, Filip, Das Theater der Renaissance in Dalmatien, *Maske und Kothurn* 5, 1, Wien, 1959., 62-73.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Hvarsko kazalište, *PI* 161/1990., 54-60.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Inicijativni odbor za sanaciju i revitalizaciju hvarskog kazališta, *PI* 162/1994., 13-15.
- KOLUMBIĆ ŠĆEPANOVIĆ, Mirjana, Kulturno-umjetnička društva na otoku Hvaru, *Otok Hvar*, Zagreb, 1995., 374-383.
- KOLUMBIĆ ŠĆEPANOVIĆ, Mirjana, Novootkrivena freska sa pozornice hvarskog kazališta, *Božić-Bužančić Zbornik, Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 12, Split, 1996., 417-433 (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 399-412).
- KOLUMBIĆ ŠĆEPANOVIĆ, Mirjana, Popravci hvarskog kazališta tijekom stoljeća, *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 413-427.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Arsenal u Hvaru, *Euro City - Magazin Hrvatskih željeznica* 2/2005.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Hvarsko povijesno kazalište, *Kruvenica* 17, 2011., 31-33; 18/2011., 35-37.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Kazališno društvo - Societa del' Teatro, *Kruvenica* 19, prosinac 2011., 57-59.
- KOLUMBIĆ ŠĆEPANOVIĆ, Mirjana, *Hvar i njegovo kazalište 1612. – 2012.*, izdavači: Grad Hvar i Muzej hvarske baštine Hvar, 2012.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Karneval u hvarskom kazalištu, *Kruvenica* 20, travanj 2012., 27-29.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Muzejska namjena prvog kata Arsenala, *Kruvenica* 21, lipanj 2012., 25-26.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Još o Hvarskom kazalištu, *Kruvenica* 24, ožujak 2013., 37-40.

- KOLUMBIĆ, Mirjana, Matunele u Hvarskom kazalištu, *Kruvenica* 28, travanj 2014., 34-35.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Fond Hvarskog povijesnog kazališta - analitički inventar arhivskih dokumenata vezanih za Hvarsko kazalište, *PPOH XII.*, 2014., 217-224.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, „Perspectiv“ Adriatic Theatre Route - Upoznati svijet s Hvarskim kazalištem, *Kruvenica* 30, listopad 2014., 50-53.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Hvarsko kazalište i Arsenal - sanacija ili devastacija?, *Kruvenica* 33, lipanj 2015., 70-72.
- KOLUMBIĆ, Mirjana, Nazire se kraj radova na Arsenalu i kazalištu - Nemojte oduzimati glamur kazalištu!, *Kruvenica* 47, prosinac 2018., 47-49.
- KOLUMBIĆ ŠĆEPANOVIĆ, Mirjana, Hvarsko povijesno kazalište - 1612., *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 1/46, 2020., 7-26.
- KOLUMBIĆ, Nikica, Uloga crkvenih dramskih tekstova u razvitku hvarskoga kazališnog života, *Mogućnosti XX*, br. 7, Split, 1973., 688 (objavljeno i u *Isti, Po običaju začinjavac*, Split, 1994.; *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 147-168).
- KOLUMBIĆ, Nikica, Neka pitanja postanka i razvoja hrvatske srednjovjekovne drame, *Dani hvarskog kazališta*, Uvod, Split, 1975., 28-36.
- KOLUMBIĆ, Nikica, Hvarska renesansna drama, *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 107-130.
- KOLUMBIĆ, Tin, *Fenomen hvarskog teatra najstarijeg komunalnog kazališta u Europi (s posebnim osvrtom na 1960-te)*, /2004./, XLVIII str.
- KOLUMBIĆ, Tin, Fenomen Hvarskog teatra: Pohvala hvarskom kazališnom amaterizmu, *Kruvenica* 21, lipanj 2012., 21-24.
- KOLUMBIĆ, Tin, Historijska manifestacija kazališne umjetnosti u Hvaru 1940. – uzor i putokaz našem naraštaju, *Kruvenica* 22, rujan 2012., 38-39.
- KOVAČIĆ, Joško, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar, 1987. (šapirografirano).
- KOVAČIĆ, Joško, *Hvarsko kazalište* (letak), Hvar, 1995.
- KOVAČIĆ, Joško, Uz prošlost hvarske Pjace, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 13, Split, 1997., 76-79.
- KOVAČIĆ, Joško, Opet o izvornom izgledu i projektantu Fontika u Hvaru, *PI* 163/1999., 204-205.
- KOVAČIĆ, Joško, Arsenal i Fontik, *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 427-442.
- KRTINIĆ, Ivana, Mediteranski trg – prvo komunalno hvarsko i dubrovačko kazalište, *Dani Hvarskoga kazališta* 50, 2024., 14-27.
- La Biennale di Venezia, I teatri pubblici di Venezia (secoli XVII-XVIII)*, 1971.
- LOKOŠEK, Nives, Hvarski arsenal - brodograditeljska djelatnost mletačkog vojnopomorskog arsenala u povijesti, *Simpozij „More – hrvatsko blago“*, Matica hrvatska, Zagreb, 23. – 25. travnja 2008. (17 str. i 13 priloga s planovima i ilustracijama).
- LJUBIĆ, Lucija, Hvarsko kazalište: mitsko mjesto zajedništva, *Hrvatska revija* 12, 2012., 102-111.
- LJUBIĆ, Lucija, Lucićeva Robinja u hrvatskom kazalištu – pokušaj rekonstrukcije, *Dani*

- Hvarskoga kazališta* 38/2012., 73-98.
- MALOHODŽIĆ, S., Kulturni događaj evropskog značaja, Razgovor s drom Nikom Dubokovićem direktorom Historijskog arhiva u Hvaru o proslavi 350-godišnjice hvarskog kazališta, *Slobodna Dalmacija*, 17. II 1962.
- MAROEVIĆ, Tonko, Teatar Marina Gazarovića, *Dani hvarskog kazališta* 4, 1977. (objavljeno i u *Isti, Dike ter hvaljenja*, Split, 1986.; *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni Split, 2005., 131-146).
- MAROEVIĆ, Tonko, Književnost otoka Hvara, *Otok Hvar*, Zagreb, 1995., 406-420.
- MASCHEK, Luigi, *Manuale del regno di Dalmazia*, 6-7, Zadar, 1878., 142-143.
- MATIČEVIĆ, Ivica, Slava tradicije: o hvarskoj književnosti i kazalištu za Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.), *Dani Hvarskoga kazališta* 38/2012., 290-321.
- MILOSLAVIĆ, J., Stari grčki Pharos, naš lijepi Hvar, bori se sa krizom... Hoće li najstariji teatar na Balkanu poći na bubanj?, *Novosti XXVI/1932.*, br. 230.
- MILOŠEVIĆ CARIĆ, Maja, Pokušaj rekonstrukcije glazbenog repertoara u hvarskome kazalištu od 17. do 19. stoljeća, *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 1/46, 2020., 27-44.
- MIRKOVIĆ, V., Fantomsko glumište, *Vjesnik*, 16. 5. 1981. (podlistak *Sedam dana*) 8-9.
- MLIVONČIĆ, I., Uspješan simpozij, *Slobodna Dalmacija* 27. 11. 1972., 3.
- MOLINARI, Cesare, *Istorija pozorišta*, Beograd, 1982.
- MOLINARI, Cesare, *From court to public theatre, The World of Baroque Theatre*, Český Krumlov, 2003., 57-64.
- MUHOBERAC, Mira, Hvarsko kazalište: prvo javno europsko kazalište (tradicija i suvremenost), *Dani Hvarskoga kazališta* 46, 2020., 206-223.
- NIKOLANCI, Mladen – DUBOKOVIĆ, Niko, Proslava 360 godišnjice hvarskog kazališta, *PI* 45/1972., 3-5.
- NIKOLANCI, Mladen, K pitanju hvarskoga teatra, *Hvarski zbornik*, Hvar, 3/1975, 335-346. (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 259-273).
- NIKOLANCI, Mladen, Na poleđini margine o Hvarskom teatru, *Mogućnosti XXVII*, 1980., 1259-1313.
- NIKŠIĆ, Goran, Hvar – Arsenal, staro kazalište i Fontik (izvještaj o konzervatorskim radovima u razdoblju od 1988. do 1999. g.), *PI* 163/1999., 78-80.
- NOVAK, Đino (Đ. N.), Arhiv Machiedo u Hvaru, fond "Il teatro di Lesina", *PI* 17/1969., 2-3.
- NOVAK, Djino (?), Popis hvarskih kazališnih amatera, *PI* 46/1973., 10-13.
- NOVAK, Djino, Hvarsko kazalište u svijetlu 360 obljetnice njegova života (referat sa simpozija Hvarski renesansni krug), *PI* 46/1973., 1-10.
- NOVAK, Đino, Hvarsko kazalište u XIX st., *Prilozi povijesti otoka Hvara V*, Hvar, 1978., 81-89 (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 337-346).
- NOVAK, Grgo, *Hvar*, Beograd, 1924.

- NOVAK, Grga, Naše najstarije pozorište na Hvaru, *Vreme*, 6. VIII 1927.
- NOVAK, Grga, Naši najstariji teatri, *Novosti* 25. XII. 1928.
- NOVAK, Grga, Hvarski teatar, *Politika*, Uskrs 1936.
- NOVAK, Grga, Tri stotine dvadeset i četiri godine postoji pozorište u Hvaru, *Politika* XXXIII, br. 10019., Beograd, 1936.
- NOVAK, Grga, Naše najstarije kazalište, 338 godina postojanja kazališta na Hvaru, *Scena*, Beograd, jesen 1950., 199-200.
- NOVAK, Grga, Antun Matijašević Karamaneo, *Anali HI JAZU Dubrovnik* IV-V, 1956., 455-482.
- NOVAK, Grga, Petar Semitecolo, posrednik u izmirivanju plemića i pučana i graditelj arsenala, belvedera i teatra u Hvaru (1611-1613), *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, Zagreb, 1961. (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 13-62).
- NOVAK, Grga, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb, 1960. (1972.).
- NOVAK, I., Hvarsko kazalište, *Naše more* god. II., br. 4., Dubrovnik, 1955.
- NOVAK, Slobodan Prosperov, Pravilnik Kazališnog društva iz 1803., *Kronika zavoda za književnost i teatrologiju JAZU 2*, Zagreb, 1975., 79-88. (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 317-328).
- NOVAK, Slobodan Prosperov, O arhivskim i drugim izvorima za povijest hvarske kazališne zgrade od 1612. do 1900. godine, *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju 2*, Zagreb, 1980. (objavljeno i u *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 277-284).
- NOVAK, Slobodan Prosperov - LISAC, Josip, *Hrvatska drama do Narodnog preporoda*, sv. II. Split, 1984.
- NOVAK, Slobodan Prosperov, Hvarski teatrino, *Biseri Jadrana* 1, More, 2003., 32-40.
- PAVLIČIĆ, Pavao, Hvarsko kazalište, *Hvarsko kazalište*, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2005., 9-10.
- PAVLIĆ-COTTIERO, Ada, Arhitektura baroknog kazališta u Hrvatskoj, *Prostor* 9, 1/3, 1995., 141-162.
- PAVLOVIĆ, Cvijeta, Autorsko i žanrovsko u hvarskom kazalištu u kontekstu hrvatskoga kazališta u 18. st., *Dani Hvarskoga kazališta* 46, 121-148.
- PAVLOVIĆ, Cvijeta, Četiristo godina Hvarskog kazališta: Pozornica kulture – kapital kulture, *Vijenac* 505, 11. srpnja 2013.
- PAVLOVIĆ, Cvijeta. Pozornica kulture – kapital kulture. O 400 godina Hvarskoga kazališta, *Croatica et Slavica Iadertina* 9/2, br. 9, 2013., 459-499.
- PERKOVIĆ, Zdeslav, *Arhitektura dalmatinskih kazališta*, Split, 1989.
- PETRANOVIĆ, Martina, Zapostavljen kazališni fenomen: Hvarsko kazalište u kazališnoj historiografiji, *Vijenac* 505, XXI, 11. srpnja 2013., 505-507.
- PETRIĆ, Marinko, TV emisija o hvarskom kazalištu, *PI* 144, 1984., 6.
- PETRIĆ, Nikša, Defantomizacija hvarskog kazališta, *Vjesnik* 17. 6. 1981.

- PETRIĆ, Nikša, Dokument o hvarskom kazalištu iz 1676. godine, *Petriciolijev zbornik II. (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 36)*, Split, 1996., 317-328 (objavljeno i u *Hvarsko kazalište, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split*, 2005., 73-86).
- PUCHNER, Walter, Theatre in Balkan Cities (18th-19th century): A Typology, *Parabasis Journal of the department of Theatre Studies University of Athens* 12/1/2014., 47-61.
- RABADAN, V., Naše pučko kazalište, *Obitelj VI/1934.*, br. 35., 669; br. 36., 688-689; br. 37., 708-709.
- SELEM, Petar, Teatar u Hvaru, *Otok Hvar*, ur. Miro A. Mihovilović, Matica hrvatska, 1995., 436-438. (objavljeno i u *Hvarsko kazalište, zbornik radova, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split*, 2005., 349-354).
- SMOLČIĆ, I. (Enes), Kazališni festival na Hvaru u najstarijem kazalištu Jugoslavije (Izjava arh. Freudenreicha o mogućnosti upotrebe hvarskog kazališta), *Novosti XXXIII/1939.*, br. 277.
- SMOLČIĆ, I. (Enes), Spasavanje najstarijeg kazališta u Jugoslaviji, Odbor hvarskih intelektualaca uz pomoć arh. Freudenreicha iz Zagreba sprema obnovu krasne dvorane, *Novosti XXXIII/1939.*, br. 257.
- SUŠA, Iva, *Prva kazališna zgrada u Hrvatskoj i njezina suvremena rekonstrukcija*, završni rad, Fakultet Hrvatskih studija - Odsjek za kroatologiju, mentor: izv. prof. dr. sc. Viktorija Franić Tomić, Zagreb, 2020.
- ŠEMBERA, Slobodan, Tajnik na magarcu, *Telegram* 6. 10. 1972.
- TANHOFER, T., Naš veliki kazališni jubilej, Iduće godine proslavit će se 350-godišnjica kazališne zgrade u Hvaru, jedne od najstarije sačuvane scenske kuće u Evropi, *Slobodna Dalmacija*, 29., 30. XI i 1. XII 1961.
- The Hvar Theatre: collected essays*, ed. Nikša Petrić, Matica hrvatska Hvar – Književni krug Split, 2013., 192 str.
- TOMASOVIĆ, Nives, Rekonstrukcija i prezentacija starog osvjetljenja povijesnog kazališta u Hvaru, *Kruvenica* 17, lipanj 2011., 34-35.
- TUDOR, Ambroz, Izvorni izgled pročelja hvarskog Arsenala, *Kruvenica* 16, travanj 2011., 40-43.
- TEATARi - povijesni prizori*, katalog izložbe, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, svibanj 2013.
- U. R., Jedinstveni spomenik, *Slobodna Dalmacija* 18. 11. 1972., 3.
- VINCENT, Alfred, Comedy in Corfù: A Sixteenth-Century Performance, *Parabasis* 16/1, Atena 2018., 187-193.
- VINCENT, Alfred, Enas teatrofilos Venetos stin Kerkyra kai sti Dalmatia: Ta theatrika endiaferonta tou Pietro Semitecolo, *Parabasis* 4, Atena, 2002., 35-38.
- VRANKOVIĆ, Ante, Četiri stoljeća hvarskog kazališta/Four Centuries of Hvar's Theatre, *Croatia – putni časopis/Inflight Magazine*, jesen/Autumn 2003., 74-84 (s fotografijama Damira Fabijanića).
- ŽMEGAČ, Andrej, Hvarski Arsenal u kontekstu ostalih mletačkih arsenala, *Ars Adriatica* 2 (2012), 157-166.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
U SPLITU

UDK 069.5(497.5 Hvar)(083.824)

BORAK, Katija

Zbirka Hvarskog povijesnog kazališta :
katalog / <autori tekstova Katija Borak,
Joško Bracanović, Jasenka Gudelj ; autori
fotografija Jelena Boellaard Šoša ... et
al.>. - Hvar : Muzej hvarske baštine, 2024.

Bibliografija.

ISBN 978-953-8242-06-9

1. Bracanović, Joško 2. Gudelj, Jasenka
I. Hvarsko kazalište II. Hrvatsko
kazalište -- Hvar -- Povijest

191224013

ISBN 978-953-824-206-9

